

An abstract graphic featuring a dense, chaotic collection of thin, overlapping lines in various colors (black, blue, red, yellow, green) that appear to be drawn or scribbled. The lines are concentrated in the upper half of the image, where they fan out from the left towards the right, and then continue downwards into the lower half, which has a solid black background. The overall effect is one of dynamic movement and complexity.

EMU – svart eller vitt?

DAN ANDERSSON

EMU –

svart eller vitt?

Produktion: Bilda Idé & Kommunikation
© Landsorganisationen i Sverige
Grafisk form: Pangea Design
Omslagsillustration: Barry Crusell
Tryck: Blomberg & Janson Offsettryck AB
ISBN: 91-566-1466-7
LO 03.06 1000 ex.

EMU –

svart eller vitt?

DAN ANDERSSON

INNEHÅLL

FÖRORD	6
TILL LÄSAREN	8
BLOTT SVERIGE SVENSKA KRONOR HAR...	11
Vad är växelkurs och vad är penningpolitik?	12
FÖRDELNING	15
Kan Sverige vara avvikande?	16
Det finns ingen enhetlig EMU-arbetsmarknad	20
Vad bestäms var?	21
Kollektivavtalen	23
Påverkas de svenska lönerna av EMU?	25
Måste rörligheten vara mycket högre?	26
Påverkar EMU inkomstfördelningen i ekonomin?	27
ALLOKERING ELLER TILLVÄXTPOLITIK	28
Dollarberoendet är stort	32
Men hur starkt är handelsargumentet?	33
Hur påverkas räntan?	35
EMU ger tillväxt	42
STABILISERINGSPOLITIKEN	44
Kapitalmarknadens ökade påverkan	44
EMU minskar beroendet av kapitalmarknaden	
– på gott och ont	46
Politiska systemet skyr ekonomiska risker	47
Det finns stora spänningar inom EMU	47
Tyskland och EMU	49
EMU är en ”mjukare” organisation	52
Svaga varningssignaler vid ”fast växelkurs”	53
Sverige har behövt devalveringsinstrumentet	55
EMU-ländernas konjunkturer har blivit mer lika	56
Innebär EMU-medlemskapet högre skatt?	58
Ett grundläggande argument för EMU	59

EMU OCH DEMOKRATIN	63
Den nationella politiken stärks med EMU	65
EMU som tryckkokare	66
EMU som en förening	69
AVSLUTNING – UTAN SLUTSATS	70
Finns det höger och vänster i EMU-frågan?	76
Stå utanför och välja en egen politik?	77
KÄLLOR	79

Förord

ATT SPRIDA KUNSKAP och få fler motiverade för att rösta ser LO som sin huvuduppgift i den kommande valrörelsen. LO kommer inte att rekommendera medlemmarna om de ska rösta ja eller nej i folkomröstningen. Men LO rekommenderar alla att rösta.

LO har intagit en neutral hållning till EMU eftersom LO-kongressens villkor inte kunde uppfyllas fullt ut. LO kommer ändå att fortsätta att arbeta för en aktivare finanspolitik som bidrar till att trygga hög sysselsättning och stabil välfärd vid ett EMU-medlemskap. Att LO är neutrala innebär inte att vi kommer att vara passiva. Tvärtom vill LO bidra till att debatten ger så många som möjligt tillräckligt underlag för att ta ställning efter egen övertygelse.

"Anser Du att Sverige ska införa euron som valuta?" Så är frågan formulerad i folkomröstningen om EMU den 14 september. Det finns två valsedlar – ja och nej. Det står "Anser Du ..." på valsedeln. För det är du och jag, tillsammans med andra, som bestämmer om Sverige ska införa euron eller inte. Om inte du är med och bestämmer – gör andra det åt dig. Ett beslut blir fattat i september med eller utan din medverkan.

Det som oroar mig inför folkomröstningen är om många inte kommer att utnyttja sin röst och delta i folkomröstningen. Vilket beslut som än fattas så ska det återspegla folkviljan. Det får inte bli så att höginkomsttagarna och de välutbildade röstare mer än oss som har erfarenheter av hur det är att arbeta i LO-yrken. Alla, inte bara några, måste vara med och bestämma. Jag tycker att EMU-debatten har börjat oroväckande i den meningen att det vimlar av tvärsäkra påståenden om att ett deltagande i

valutasamarbetet kommer att innebära antingen svart eller vitt. Så är det inte. Euron har sina för- och nackdelar precis som allt här i livet.

I den här skriften delar LOs chefsekonom Dan Andersson med sig av sin kunskap i frågan. Han går igenom de olika argumenten för och emot för att underlätta för dig att ta ställning. Skriften sätter dig som är tveksam och vill veta mer främst. Den försöker inte övertyga dig om det ena eller andra utan ge dig mer kunskap för att du själv ska kunna ta ställning. Slagorden och kampanjerna överlåter vi åt andra.

För de som är tveksamma handlar det om att själv ställa sig frågorna; vad tror jag är bäst för Sverige och för mig själv. Blir det fler eller färre jobb? Får vi bättre förutsättningar att bygga ut välfärden? Är vi tryggare mot spekulation från finansmarknaden med euron eller kronan? Vill jag att Sverige ska samarbeta mer eller mindre i Europa. Experter kan låta tvärsäkra, men det är inte de som ensamma ska bestämma. EMU-frågan är svår, men vi behöver inte vara experter för att ha en åsikt eller för att ta ställning.

I folkomröstningen den 14 september bestämmer vi tillsammans om Sverige ska delta fullt ut i valutasamarbetet eller inte. Du bör ta reda på vilket du tycker är bäst – eftersom det är du som bestämmer.

I valet räknas alla röster. Jag tänker använda min. Använd din!

Med hopp om god läsning

WANJA LUNDBY-WEDIN

LOs ORDFÖRANDE

Till läsaren

I DENNA SKRIFT ger jag¹ som LO-ekonom mina personliga argument för och emot EMU. En första personlig bekännelse är att jag har svårt att vara ensidigt övertygande för eller emot EMU – detta av två skäl:

- För det första – ”Det är inte så att det finns små fördelar och stora nackdelar eller tvärtom, små nackdelar och stora fördelar med en monetär union. Det finns både stora fördelar och stora nackdelar med den föreslagna monetära unionen.”

Detta citat, som jag instämmer i, kommer från professor Assar Lindbeck. Han sade ovanstående vid en föreläsning i LO-huset på 1990-talet. Lindbeck har numera bestämt sig för att det huvudsakligen finns fördelar och driver en kampanj för EMU.

- För det andra. Vänster eller höger och radikalism eller konservatism bestäms inte av fast eller rörlig växelkurs. Jag ser inte Europa som ”hotet” eller ”räddningen” för välfärds-samhället. Det finns hotbilder såväl i Sverige som utanför. Hotet i Sverige finns i form av bland annat rasism, kvinnoförakt, bristande förmåga till samförstånd, klassklyftor, brister i äldreomsorgen och utstötning av äldre ur arbetslivet.

¹ Monika Arvidsson, Albin Kainelainen, Anna-Kirsti Löfgren, Kristina Mårtensson, Anna Thoursie och Lena Westerlund har lämnat värdefulla synpunkter på denna skrift. Rimligheten och sakligheten i varje delargument delas av gruppen. Kristina och Albin har också slitit med redigeringsförslag och politisk rådgivning. Dan Holke, chefsjurist vid LO/TCO rättsskydd har skrivit texten om kollektivavtalen.

Det finns inte bara bra eller dåliga argument för eller emot EMU utan också kostnader för att gå med och kostnader för att stå utanför. Ekonomer använder uttrycket att det finns ingen *free lunch* – alltså ingen gratislunch. Allting kostar och man måste väga kostnaderna mot intäkterna. Både beslutet att gå med och att stanna utanför EMU innebär kostnader och intäkter.

Beslutet att säga ja eller nej kompliceras också av att EMU rimligen kommer att förändras. Man måste därför göra en *prognos om riktningen* i förändringen. Framtiden kan leda till ett mer flexibelt EMU när de nya medlemsländerna anslutits. Ett EMU med många nya medlemsländer skapar ett annat Europa än det vi varit vana vid.

LO har ställt sig neutralt i EMU-frågan, och jag kommer i denna skrift inte att ta ställning i frågan, utan jag argumenterar både för och emot EMU-medlemskap. Skriften kan därför användas både av dem som är för och dem som är emot. Min egen linje är militant för full sysselsättning, i eller utanför EMU. Jag hoppas att det är den linjen som märks mest.

Om det finns olika många argument för eller emot, så ska detta inte tas till intäkt för att "avslöja" min egen inställning, för hur man röstar beror på hur man viktar de olika argumenten. Tyngden i de olika argumenten hänger samman med människors livssituation och risken att bli arbetslös. De som löper större risk att bli arbetslösa kommer självfallet inte att attraheras lika starkt av de politiska fördelarna med EMU, utan de är mer oroliga över vad som händer med sysselsättningen vid ett EMU-medlemskap. Och de människor jag möter är mycket osäkra om EMU, därför har jag valt detta problematiserande sätt att skriva.

Tidigare delade man in undervisningen i ämnet ekonomi i följande tre delar:

1. FÖRDELNINGSPOLITIK – att fördela resurser mellan människor samt mellan arbete och kapital.
2. ALLOKERINGSPOLITIK – att nyttja resurserna effektivt för att öka tillväxten.
3. STABILISERINGSPOLITIK – att utjämna resursutnyttjandet över konjunkturerna.

Jag har haft samma mall i huvudet när jag satt samman denna skrift. Först ges en kort presentation om vad byte av valuta från krona till euro innebär. Jag diskuterar därefter om i vilken mån EMU påverkar fördelningen, sedan tar jag huvudsakligen upp tillväxtfrågan och därefter stabiliseringspolitiken. Därefter tar jag upp några aspekter på demokratin och EMU. I summeringen återkommer jag till denna indelning.

Blott Sverige svenska kronor har...

ETT LAND DEFINIERAS traditionellt av landsgränsen, valutan, språket, kulturen och den gemensamma lagstiftningen. Men är det idag ett bra sätt att definiera ett land? Vi lyder under svensk lagstiftning, men det blir också allt vanligare med gemensam lagstiftning för hela Europa inom till exempel miljö och ekonomi. Miljön är gemensam för Europa, ja – för hela världen – och ekonomierna blir allt mer sammankopplade. Sverige är inte längre en insjö utan en vik i världsoceanen.

Men självklart kommer det svenska språket att dominera, landsgränsen att bibehållas och Sverige att vara Sverige under överskådlig framtid – även om vi byter valuta.

Om vi ska byta kronan mot euron bör vi först definiera vad pengar är. Pengar har tre egenskaper:

1. De lagrar värde.
2. De är en räkneenhet.
3. De används för betalningar.

Det tar relativt kort tid att vänja sig vid euro som ny räkneenhet. En euro kommer att motsvara ungefär nio ”gamla” svenska kronor. Euro som betalningsmedel kommer att gälla i nästan hela Europa, vilket underlättar mycket vid resor, i handel och i storföretagens bokföring. Å andra sidan – för den som reser i Europa och betalar med kort och ofta har euro i plånboken så blir skillnaden inte särskilt stor.

Problemet är att pengar inte bara är en räkneenhet och används för betalningar, utan också lagrar värde. Valutan uttrycker

den svenska produktionens värde gentemot omvärlden, och då måste takten på prisstegringarna i Sverige vara densamma som genomsnittet för EMU-området. Annars kommer den svenska konkurrenskraften att urholkas.

Vad är växelkurs och vad är penningpolitik?

Vad har växelkursen för betydelse? Jo, den uttrycker skillnaden mellan värdet på produktionen i Sverige jämfört med andra länder – dit vi säljer eller därifrån vi köper varor och tjänster. Växelkursen bestäms på lång sikt av skillnaden i inflation, och kommer därför inte att variera så länge Sverige har samma inflation som övriga omvärlden.

En euroanslutning innebär att växelkursen upphör att fungera som prismekanism mellan Sverige och andra länder. Eurons värde reagerar på vad som händer som genomsnitt i EMU-området mot omvärlden, inte på vad som händer i ett enskilt medlemsland. Växelkursen är en prismekanism som ibland hjälper ett land att justera obalanser i ekonomin.

Ändå har de flesta länder under långa tider valt att knyta sina valutor till olika valutaunioner av ett skäl – att man vill ha en stabil valuta och en stabil prisökning, det vill säga låg inflation och förutsägbarhet för importörer och exportörer.

Sverige har haft en rad olika växelkurssystem under 1900-talet. Den klassiska guldstandarden 1881–1913 bröt samman vid första världskriget. Under mellankrigstiden provades åter guldmyntfot och den fanns fram till 1930-talets depression. Efter andra världskriget följde sedan Bretton-Woodsperioden² med fast växelkurs under åren 1947–1971. Därefter följde en

² Efter andra världskriget konstruerade segermakterna USA och Storbritannien ett fast växelkurssystem och införde en rad regleringar för valutamarknaderna. Platsen för förhandlingen gav namnet till växelkurssystemet. En av förhandlarna för Storbritannien var J.M. Keynes. Många äldre svenskar minns att dollarn var värd drygt fem kronor.

period med flytande växelkurser mellan de stora länderna – under perioden 1973–1982 med hög inflation, och under perioden 1983–1995 med låg inflation.

Efter Bretton-Woods deltog Sverige och andra länder i Europa i den så kallade valutaormen, där ländernas valuta tilläts variera med $\pm 2,25$ procent gentemot varandra. Det var dock bara Västtyskland och små länder i närheten av Tyskland som deltog under en längre period i samarbetet. Sverige tvingades lämna "ormen" 1976.

Därefter försökte Sverige med fast växelkurs mot en valuta-korg, där dollarn hade dubbel vikt på grund av dollarns stora betydelse. Men det fungerade inte, eftersom Sverige hade högre inflation än konkurrentländerna. Sverige fick devalvera sex gånger mellan 1977 och 1992 innan den fasta växelkursen övergavs.³

För att ge läsaren en översikt över var vi befinner oss nu, så kan man sammanfattningsvis säga att det finns sex grader för ekonomisk samverkan mellan länder.

1. Varje land för sig.
2. Frihandel mellan länder.
3. En tullunion.
4. Gemensam marknad.
5. En myntunion.
6. Fiskal union.

Sverige befinner sig nu på den fjärde nivån genom att ha gått med i EU. Frågeställningen vi behandlar är om vi ska gå ett steg vidare eller om vi ska sätta en spärr till den femte nivån. Och om vi ska gå vidare till den femte nivån är frågan om vi ska sätta en spärr mellan nivå fem och sex.

³ Om detta kan man läsa i två informativa och lättlästa uppsatser av Lars Jonung (2002a) och (2002b).

Uppställningen på sidan 13 ger å ena sidan en bild av hur länder har förflyttat sig från frihandel till vidgade samarbetsformer. Å andra sidan hade vi för 100 år sedan en myntunion med grannländerna, så historien kan sägas upprepa sig.

Fördelning

DET FINNS TVÅ SKÄL till att jag här väljer att presentera de olika penningpolitiska regimerna:

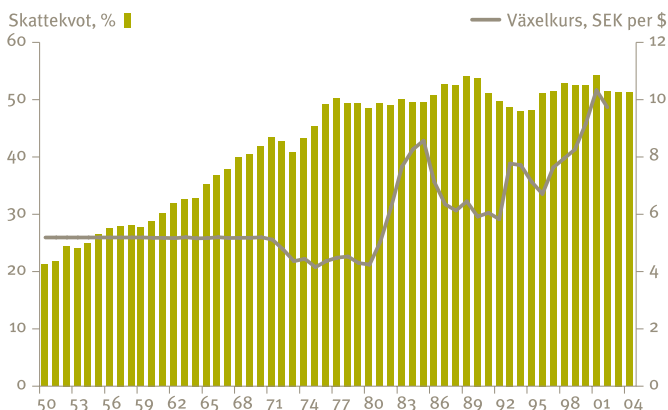
1. För det första vill jag visa att det har funnits en påfallande instabilitet i valutaregimerna om man ser dem i ett sekel-perspektiv. De har kommit och gått. Det kan ses som ett argument mot EMU som ska vara en "evig" valutaregim.
2. För det andra vill jag visa att växelkursregimen har relativt lite att göra med vilken allmän samhällspolitisk inriktning ett land har. Det är ett argument för EMU, som visar att den som har vänstersympatier mycket väl kan välja att rösta ja till EMU.

Diagrammet nedan visar att skattens andel av BNP var ungefär 20 procent 1950. Under perioden 1950–1976 byggdes i Sverige ett av de främsta välfärdssystemen i världen, med socialdemokratiska statsministrar fram till 1976 och med den högsta fackliga organisationsgraden. Detta strider mot nej-sidans bild att en välfärdsstat är omöjlig att förena med en valutaunion (i princip fast växelkurs inom Europa). Observera nu att EMU inte är en fast växelkurs, utan bara en fast växelkurs mellan länderna inom EMU. Mot andra valutablock rör sig självfallet euron.

EMU innebär en fast växelkurs gentemot en stor del av vår omvärld. Skatternas andel av BNP ökade från 20 till 50 procent

under Bretton-Woodsperioden, det vill säga när Sverige hade låsta växelkurser till de andra länderna i västvärlden. Min tes är att växelkursarrangemang har mindre att göra med välfärds politik än många kanske tror.

Växelkursregim och skattekvot

Källa: OECD.

Kan Sverige vara avvikande?

Om man tror att EMU på sikt tvingar länderna att föra samma budgetpolitik – det vill säga finanspolitik – kommer den svenska välfärdspolitiken att påverkas av ett EMU-medlemskap. Men det är viktigt att komma ihåg att även starka federala system, som till exempel USA, har skillnader i välfärdspolitiken mellan olika stater. Även om man tror på ett långtgående samarbete mellan medlemsländerna i EMU är det inte sannolikt att välfärdspolitiken blir mer lik mellan länderna. När man ska förklara skillnader mellan välfärdssystem i olika länder hävdar jag att religion, "familjesystem" och fackets styrka har väsentligt

mer att göra med val av välfärdssystem än vilket växelkurssystem man har.

Enligt sociologen Gösta Esping-Andersen finns det i huvudsak tre olika sätt att arrangera trygghetssystem:⁴

1. Marknadsorienterade system, vilket är vanligast i de anglosaxiska länderna.
2. Familjebaserade system, vilket dominerar i Japan och Sydeuropa.
3. Offentliga system, vilket är vanligt i Nordeuropa – framför allt i Norden.

De olika systemen ger helt olika effekter när det gäller vilken typ av välfärdsstat man har. Utöver dessa tre system kan det även sägas finnas en kontinental modell med korporativa lösningar. I till exempel Tyskland är många välfärdssystem knutna till avtal och inte till offentliga trygghetssystem.

Ett vanligt påstående är att Sverige måste gå med i EMU för att vi inte kan vara avvikande. En del säger tvärtom – att vi inte kan gå med för att vi är så avvikande. Min tolkning är att vi har mycket stor frihetsgrad när det gäller val av samhällsmodell i EMU.

Det finns inget enhetligt EMU. Flera av välfärdsstaterna i norra Europa har en skatt på svensk nivå. Argumentet att Sverige oundvikligen måste sänka sina skatter till följd av EMU-medlemskap tror jag därför inte särskilt mycket på och framtiden är inte ödesbestämd. Några siffror som jämförelse:⁵

- Den ensamstående industriarbetaren i Sverige har ungefär samma beskattning som sin motsvarighet i sex länder, det vill säga 44–50 procent. I Belgien är beskattningen hela 55 procent.

⁴ Esping-Andersen (1999).

⁵ OECD (2002).

- Typfamiljen inom LO, med två vuxna och två barn, har en lönebeskattning på 40–44 procent, vilket är i nivå med de stora länderna Frankrike, Tyskland och Italien, men naturligtvis långt över de engelskspråkiga lågskatteländerna.
- För höginkomsttagaren är beskattningen kring 50 procent i sex länder. I Sverige är den 53 procent mot Tysklands 55 procent och Frankrikes 51 procent.

Vi avviker alltså inte så mycket när det gäller beskattningen av individers inkomster. Men frågan är om vi ändå skulle tvingas till anpassning?

Hittills har det aldrig varit så att ett annat land tvingar ett land att sänka skatterna. Trycket på sänkta skatter kommer inifrån, även om det kan vara en reaktion på förhållanden i andra länder.

Nyligen kom EU-länderna överens om att bankerna, med start 2008, måste dra av en källskatt på 20 procent av avkastningen på sparade medel för utländska medborgare som placerat sitt kapital i landets banksystem.⁶ Att detta kunnat beslutas nu efter 14 år av förhandlingar beror på två faktorer. För det första vill flera länder skydda sina skatteinkomster. För det andra har kraven på att kontrollera kapitalströmmarna ökat efter terrorattackerna mot USA.

Trycket att sänka de svenska kapitalskatterna har således minskat, men det kvarstår delvis eftersom den svenska kapitalskatten är 30 procent.

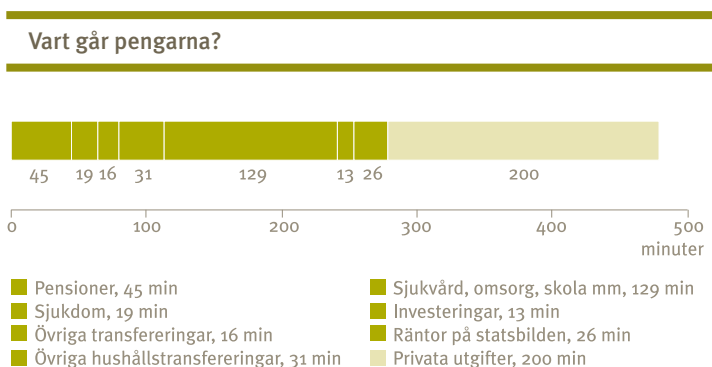
Varför skulle då Sverige anpassa sig till de övriga EMU-ländernas skattenivå? Om den svenska ekonomin är stark så behöver vi inte göra det. En anpassning tvingas däremot fram om

⁶ Med källskatt menas en skatt som tas ut i det land där pengarna finns men betalas till det land vars medborgare äger pengarna. Detta gäller för Österrike, Belgien och Luxemburg som fått undantag för informationsskyldigheten.

Sverige missköter stabiliseringspolitiken. Dessutom kan en anpassning av kapitalskattenivån tvingas fram om allt mer av det svenska pensionskapitalet placeras i länder med lägre kapital-skatt. Jag anser att det är med svensk ekonomi som med privat-ekonomin – en stark ekonomi innebär att man kan vara oberoende och välja lösning efter eget tycke.

Det största hotet mot välfärden är om för få arbetar (för få arbetade timmar) och många samtidigt måste försörjas som pensionärer, arbetslösa eller sjuka. Vill befolkningen korta sin arbetstid eller gå i pension tidigare så blir det dyrt för välfärdsstaten. Ej arbetad tid kan inte användas för att finansiera välfärdsstaten.

Finansieringen av välfärden kan liknas vid en klocka, där vi anger olika offentliga åtaganden som andel av BNP och lägger ut dem i form av timmar och minuter. Då framgår det att av en arbetsdag på åtta timmar går mer än fyra timmar åt till att betala offentliga utgifter. Först efter lunchrasten finns utrymme över att finansiera privatkonsumtionen.

Källa: Finansdepartementet samt egna beräkningar.

Det är i första hand viljan att betala skatt och antalet arbetade timmar i ekonomin som bestämmer skatteinkomsterna – inte växelkursregimen eller andra länders politiska system. Att hävda att EMU i dagens form är problemet för välfärdsstaten, när det är antalet arbetade timmar i förhållande till fler äldre som är det närmaste halvseklets stora problem, är grovt opportunistiskt.

Det finns ingen enhetlig EMU-arbetsmarknad

Omvärlden är inte enhetlig eller entydig. Det finns exempelvis minst fyra olika arbetsmarknadssystem i EMU:⁷

1. Ett *anglosaxiskt* system – med hög konfliktnivå, låg organisationsgrad, stora inkomstskillnader och måttlig jämviktsarbetslöshet.⁸
2. Ett *kontinentalt* system – med stabilitet på arbetsmarknaden, svag omvandling, dyra sektorsstyrda avtalspensioner och relativt hög jämviktsarbetslöshet.
3. Ett *sydeuropeiskt* system – med strikt anställningsskydd, politiskt mobiliserande fack, svag arbetslinje och hög jämviktsarbetslöshet.
4. Ett *nordiskt* system – med hög organisationsgrad, stabilitet på arbetsmarknaden, måttlig konfliktnivå, generella och ej sektorsvisa trygghetssystem samt måttlig jämviktsarbetslöshet.

⁷ Esping-Andersen (1999).

⁸ Med jämviktsarbetslöshet avses den lägsta arbetslöshet där inflationstakten inte stiger. Jämviktsarbetslösheten avgörs av löntagarnas förväntningar om inflation, av rörligheten på arbetsmarknaden och av hur snabbt det går att tillsätta lediga arbetsuppgifter med kompetenta sökanden.

Det nordiska systemet, där Sverige ingår, är väsentligt effektivare än omvärldens genom att det ger mer rättvisa och social rörlighet, och samtidigt bidrar till arbetsvilja.

När det gäller att skapa en låg jämviktsarbetslöshet är dock det anglosaxiska systemet ungefär lika effektivt som det nordiska. Sverige har lyckats halvera arbetslösheten sedan mitten av 1990-talet, vilket få EMU-länder har lyckats med. Sverige har högre sysselsättning, fler äldre i arbete, lägre jämviktsarbetslöshet och hög grad av rörlighet. Vår arbetsmarknad fungerar jämförelsevis bra, och vi måste inte anpassa oss till andra länders arbetsmarknadssystem.

Klärar vi av att bygga de rätta finanspolitiska instrumenten – som ska användas för att inte över- eller underutnyttja ekonomins resurser – kan Sverige ha lika hög sysselsättning som idag, oavsett om vi har rörlig växelkurs eller är medlemmar av EMU.

Vad bestäms var?

Det här leder oss över till nästa fråga – vilka frågor bestäms på vilken nivå?

Mycket av medborgarnas osäkerhet kring EMU handlar om vilken fråga som bestäms på vilken nivå, och om hur stor suveränitet kommunen, landstinget och staten ska ha. Sant är att omvärlden får allt större påverkan på Sverige oavsett EU eller EMU, genom bland annat försurat regn, media, Internet, turism, kapitalets internationalisering, droger och internationell kriminalitet. En del är på ont, medan mycket är på gott.

Frågan är hur Sverige och dess medborgare ska rusta sig för att leva i den nya världen? Vilket utrymme finns det att vara avvikande och behålla Sveriges särart?

Oavsett landgräns, kultur, språk och lagstiftning kommer Sverige också under överskådlig tid vara en politisk kulturell enhet, precis som Ungern, Frankrike, Storbritannien och Est-

land. Vilken fråga som beslutas på vilken nivå är dock inte givet utan förändras över tiden. Idag fattas beslut om Sverige på fem nivåer:

1. På *kommunal* nivå bestämmer politiken över till exempel gator och teknisk service, barnomsorg, vuxenutbildning, ungdomsutbildning, äldreomsorg samt kommunala skatter.
2. På *regional* nivå handlar det till exempel om trafik och sjukvård.
3. På *nationell* nivå rör besluten till exempel lagar, skattesystem, pensionssystem, försvar, högskola och forskning.
4. På *EU-nivå* bestäms om konkurrens- och miljöregler, med andra ord om regleringen av marknaderna – mest marknader för varor och tjänster, men till en del också arbetsmarknaden.
5. På *internationell* nivå handlar det till exempel om folkrätt.

Det finns enligt min mening en vilja att skylla på omvärlden.

- *Högern* säger ofta att globaliseringen tvingar fram en anpassning av ekonomi och arbetsmarknad till omvärlden, och att det inte är möjligt att föra en avvikande politik.
- *Vänstern* säger ofta att vi måste skydda oss mot en påtvingad anpassning till omvärlden genom att inte vara med i gemenskaper som EU eller EMU, eftersom det innebär att vi måste bli som de andra.

Sverige behöver inte underordna sig något annat lands kultur eller politiska prioriteringar. Internationaliseringen verkar snarare öka behovet av att hävda regionala kulturer, oavsett om det gäller idrott, matkultur eller folkmusik.

Rasismen, könsdiskrimineringen, trängseln i trafiken, storleken på dagisgruppen – är det sådant som kommer utifrån? Nej, där är det våra egna värderingar som bestämmer. Vem som ska äga sjukhusen, hur löner och inkomster ska fördelas, hur vi hanterar a-kassa, sjukförsäkring och arbetsrätt – allt det kommer huvudsakligen att regleras av nationella lagar och avtal även i framtiden.

EU kan i vissa fall lagstifta om gemensamma miniminivåer men har idag inte makten att bestämma om nivån på varje enskilt lands välfärdsambitioner.

Det är helt enkelt så att de frågor som ger underlag för att bilda partier och intresseorganisationer, alltså om man är vänster eller höger, kommer att vara kvar på nationell nivå. Detta är argument som är neutrala vad gäller EMU och som gör att man kan rösta både för eller emot EMU.

Läsaren bör nu notera att jag personligen gör den bedömningen att EU inte kommer att utvecklas till en federation där man gemensamt bestämmer över skatterna och därmed utrymmet för fördelning. Den som är tveksam till min bedömning kan hävda att vägen mot överstatlighet varit märkbar det senaste decenniet.

Kollektivavtalen

Hur påverkar en svensk anslutning till EMU våra svenska kollektivavtal?

Det är en av de frågor jag oftast möter från fackliga ledare som är undrande inför EMU. Jag låter Dan Holke⁹ svara på frågan.

”Strikt juridiskt är svaret att de inte påverkas alls. Det som händer är att alla belopp i avtalen räknas om från kronor till

⁹Text av Dan Holke, chefsjurist vid LO/TCO Rättsskydd.

euro. Det är en rent matematisk omräkning och påverkar inte avtalens värde, men det blir enklare att jämföra priser och löner mellan olika länder.

Däremot påverkas kollektivavtalen på sikt av vår ekonomiska utveckling. En god ekonomisk utveckling med full sysselsättning innebär avsevärt större möjligheter för de fackliga organisationerna att flytta fram positionerna och att åstadkomma förbättringar av kollektivavtalen. Om detta talar för eller emot en svensk anslutning beror naturligtvis på vilken bedömning man gör av hur en sådan påverkar vår ekonomiska utveckling på sikt. Det är dock ingen juridisk fråga.

Ett annat tänkbart hot mot kollektivavtalen skulle kunna vara att vi med ett medlemskap i EMU har färre nationella verktyg för att stimulera ekonomin om vi skulle hamna i en annan konjunkturfas än övriga EMU-länder. Ett sätt att stimulera svensk ekonomi skulle då kunna vara sänkta löner och anställningsvillkor. En sådan åtgärd stärker vår internationella konkurrenskraft men försvagar den inhemska efterfrågan.

Mot det kan invändas att en konjunktursvacka alltid sätter kollektivavtalen under press och att det beror på vår egen fackliga styrka om vi förmår att försvara avtalens nivåer. Även detta resonemang har mycket lite med juridik att göra.

Redan medlemskapet i EU har betydelse för de svenska kollektivavtalen. Kollektivavtalen och de fackliga organisationernas roll varierar kraftigt mellan olika medlemsländer. De rent arbetsrättsliga reglerna inom EU har formen av minimidirektiv, det vill säga de sätter en lägsta nivå för skyddet för arbetstagar- na, och det är positivt att alla länder tvingas skapa ett skydd för arbetstagar- na så att det inte går att konkurrera med usla arbets- och anställningsvillkor.

Men EG-rätten kräver normalt att reglerna kan åberopas av alla arbetstagare och alltid, vilket inte är fallet med våra kollek-

tivavtal. Om våra avtal är tillräckliga för att uppfylla EG-rättens krav får därför anses osäkert. Det innebär en risk för att fler och fler regler på arbetsmarknaden införs genom lag i stället för genom kollektivavtal, vilket är en olycklig utveckling på sikt. Den effekten skulle dock sannolikt kunna begränsas om arbetsgivar- sidan vore mer inriktad på samarbete och förhandlingar än vad som är fallet för närvarande.

Sammanfattningsvis är det viktigt att fastställa minimiregler på EU-nivå för arbetstagarnas rättigheter, men det är samtidigt viktigt att det finns möjlighet att införa dessa regler på olika sätt i olika länder. Vi vill exempelvis inte ha en likriktning i Europa när det gäller förhandlingssystem och rätten att vidta stridsåtgärder, eftersom det skulle innebära försämringar för svenska arbetstaga- res möjligheter att i praktiken tillvarata sina intres- sen.

Dessa frågor har dock inget med EMU att göra utan beror på vårt medlemskap i EU och har som nämnts både positiva och negativa aspekter.”

Påverkas de svenska lönerna av EMU?

Under 1970- och 1980-talen ökade de svenska lönerna i genom- snitt med cirka 8 procent per år, vilket var mer än i övriga Euro- pa. Men var det bra tider för löntagarna? Nej, snarare tvärtom, eftersom inflationen var hög och reallöneutvecklingen var skral.

Nu är löneökningstakten hälften så hög – det vill säga cirka 4 procent. Är det sämre för löntagarna? Nej, sedan 1994 har real- lönen – alltså den lön man får i handen minus inflation – ökat med hela 27 procent.¹⁰ Höga nominella löneökningar leder bara till löneinflation, som i sin tur leder till höga räntor och luft i plånboken. Reallönerna kommer att öka med 1,5–2 procent

¹⁰ Siffran är ett genomsnitt för alla anställda.

per år framöver med hänsyn till den långsiktiga produktivitet-
utveckling vi kan räkna med.

Reallönerna bör inte påverkas av om Sverige är med i EMU
eller inte. Möjligen talar tillväxtargumentet för att vi får något
högre reallöner innanför EMU än utanför. Men å andra sidan –
hamnar Sverige i kostnadskriser kommer reallönerna att bli lägre.
Det är på lång sikt produktivitet-utvecklingen som är avgörande
för löneutvecklingen.

Måste rörligheten vara mycket högre?

Jag har tidigare ansett att den låga rörligheten på den svenska
arbetsmarknaden är det starkaste argumentet mot EMU. Detta
argument framfördes tidigt av EMU-motståndaren Nils Lund-
gren, som varnade för en avfolkning av Norrland om en chock
skulle drabba skogsindustrin. Numera har jag modifierat min
inställning något, och mitt resonemang kan delas upp i tre delar:

- För det första har flyttningen och rörligheten åter ökat i
Sverige. Ungefär 2 procent av den totala befolkningen flyttar
varje år mellan olika län i Sverige. Flyttningarna har
trendmässigt ökat i volym i stort sett de senaste 20 åren,
från 1,7 procent till 2,1 procent – men de har ännu inte kom-
mit upp till rekordnivån från 1970 – 2,7 procent.¹¹
- För det andra ser vi successivt ett helt förändrat bebyggelse-
mönster. En väsentligt större del av befolkningen kommer
att bo nära större tätorter och ha möjlighet till pendling eller
yrkesbyte. Arbetsmarknaderna kommer att bli större. Rått
uttryckt kommer bruksorterna att vara döda – inte som bo-
stadsområden, men de kommer att vara begränsade
arbetsmarknader.

¹¹ AMS.

- För det tredje kommer allt fler att ha längre utbildning, och med längre utbildning så vidgas möjligheten att ta jobb inom fler yrken.

Jag menar att man måste bedöma EMU och kraven på rörlighet utifrån hur arbetsmarknaden ser ut i framtiden – inte utifrån det gamla brukssamhället. Fortfarande är konsekvenserna för skogslänen större vid stabiliseringspolitiska problem. Därför är det av regionalpolitiska skäl viktigt – ja, helt avgörande – med starka finanspolitiska instrument, om Sverige ska gå med i EMU. Det är lätt att förstå att norrlänningar är mer tveksamma än stockholmare till EMU.

Påverkar EMU inkomstfördelningen i ekonomin?

Ett EMU-medlemskap borde inte påverka fördelningen i ekonomin. Inkomstfördelningen bestäms av skillnaden i produktivitet mellan människor, av hur många utbildade som finns i ekonomin, av fackets styrka, av skattepolitiken, av transfereeringssystemen och av människors värderingar. Men indirekt kan ett EMU-medlemskap ha effekter på fördelningen om stabiliseringspolitiken missköts.

Nästan alla svenska ekonomer är överens om att det tunga argumentet mot EMU är stabiliseringspolitiken. Det finns en risk att EMU kan komma att innebära större svängningar i konjunktur och arbetslöshet, vilket kan påverka såväl tillväxt som utrymmet för välfärdspolitiken negativt. Stora variationer i tillväxttakten, som Sverige haft, har visat sig leda till att man halkar efter andra länder.

Fördelningen påverkas negativt om chocker fångas upp av buffertar i form av flexibel sysselsättning, vilket drabbar dem som har svag ställning på arbetsmarknaden. Fördelningsproblem med EMU uppstår om man inte kan parera störningar i ekonomin.

Allokering eller tillväxtpolitik

Det är enligt min bedömning rimligt att hävda att det sannolikt skulle innebära en något lägre genomsnittlig tillväxttakt om vi står utanför EMU. Effekten kommer antagligen att vara liten, men på längre sikt kan det ge effekter i form av ett minskat utrymme för privat och offentlig välfärd. En något högre tillväxttakt i EMU skulle alltså ge större möjligheter till en högre nivå på välfärden, jämfört med om vi stod utanför. Tillväxtargumentet skulle således tala för EMU. Skälet är främst den ökade specialisering som ökad utrikeshandel skapar.

Det är främst fyra faktorer som bidrar till ekonomisk tillväxt:

- Internationell handel och öppenhet mot omvärlden.
- Ekonomisk stabilitet.
- Utbildning.
- Investeringar i anläggningar.

Handeln mellan länder begränsas av de hinder som finns vid nationsgränserna, och en gemensam valuta innebär ett borttagande av handelshinder. Det blir lättare att handla i och med att valutarisken försvinner för handeln inom EMU-området. Det blir dessutom lättare att jämföra priser mellan olika länder i och med att de är uttryckta i en gemensam valuta. Det bidrar i sin tur till ökad konkurrens och ökad handel. Ett medlemskap i

EMU ökar alltså utrikeshandeln, vilket är särskilt viktigt för små utrikeshandelsberoende nationer som Sverige.

Tidigare uppskattningar av kostnader för valutaväxling och valutasäkring med övriga EU-länder uppgår till 0,2 procent av BNP. Till detta ska läggas kostnader för valutahantering inom företagen som enligt EU-kommissionen uppgår till 0,1 procent av BNP.¹²

Det vanliga argumentet är att prisjämförelser bli lättare för konsumenten. Men det är ganska liten del av vår konsumtion som vi handlar utomlands eller som vi klarar att jämföra med omvärlden. Det som blir intressant för privatkonsumtion är till exempel bilar och vitvaror. För oss som konsumenter är det viktiga om EMU gör de stora inköpsföretagen som Konsum och ICA effektivare.

Karolina Ekholm hävdar i uppsatsen "EMU och handel", som tar sin grund i en sammanställning av ett stort antal vetenskapliga uppsatser, att en gemensam valuta kan leda till flera 10-tals procents ökning av handeln.¹³ Hon refererar till en färsk uppsats som hävdar att euron under perioden 1999–2001 bidrog till en ökning av den internationella handeln med 19 procent.

Gränser och valutor är alltså fortfarande effektiva barriärer – både för konsumenter och för producenter – så slutsatsen att EMU kommer att gynna handeln och tillväxten står nog på en ganska säker grund. Men hur mycket är svårt att veta.

Det är svårt att tro på en ökning av handeln med ett par 10-tals procent på grund av ett EMU-medlemskap. Den enskilda konsumenten kan ju inte tro att han själv kommer att köpa så mycket mer utomlands med en gemensam valuta. Därför måste man hitta andra förklaringar.

¹² Flam (2003).

¹³ Ekholm (2003).

Vertikal integration

I den enkla handelsteorin sker handel mellan länder som har olika naturtillgångar eller fördelar med att tillverka olika varor, till exempel skogsprodukter i norra Europa och grönsaker i södra Europa. 1800-tals ekonomen David Ricardo var en av dem som utformade den så kallade handelsteorin; han skrev bland annat om handel mellan England och Portugal, där England sålde tyg och importerade vin.

Men allt mer av ekonomi och handel sker mellan företag i näralliggande regioner som producerar ungefär samma produkter, vilket benämns *vertikal integration*. Med detta avses att företagen inom samma bransch blir allt mer specialiserade och beroende av varandra. Olika led av tillverkningskedjan förläggs i olika länder. Svensk plåt med tyska tillsatser exporteras till Tyskland, kommer tillbaka till Sverige som komponenter, sätts kanske in i en svensk motor, exporteras till Frankrike och dyker slutligen upp i bilhandeln i Saffle. En vara kan ha passerat samma gräns flera gånger.

Men denna specialisering i ekonomin, och att en vara tillverkas i flera länder, är något kunden inte ser. Man är därför inte medveten om de effekter en valutaunion har på handeln.

Det är inte heller så att Tyskland är specialiserat på bilar och Sverige bara gör läkemedel, utan både Tyskland och Sverige tillverkar både läkemedel och bilar. Specialisering tycks alltså inte gå mot en läkemedelsregion och en bilregion i Europa. Om mer av ekonomin blir vertikalt specialiserad understödjer det mer gemensamma konjunkturrörelser.

Aktuell forskning hävdar att det finns vetenskapliga belägg för att även små transaktionskostnader i handeln kan få stora effekter på handelsvolymerna i situationer med vertikal integration. När varor som ofta passerar gränsen och måste prissättas i

olika valutor, är det i sig en kostnad utöver växelkursrisken. En enhetlig valuta underlättar således samarbete eller specialisering mellan företag inom samma bransch.

En penningekonomi är effektivare än en bytesekonomi. Vi byter med pengar och inte med varor. Varför skulle denna effekt upphöra vid gränsen frågar provaktivt Hans Genberg för att tydliggöra hur effektivt det är med en valuta.¹⁴

Uppdelning av marknaderna

Ytterligare ett argument är den marknadssegmentering som underlättas av olika valutor.¹⁵ Marknadssegmentering innebär att en vara som säljs i olika länder till olika pris försvårar konkurrensen. Företagen vill vara prissättare, det vill säga ta ut det pris som går att ta ut på varje marknad, och utgår då ofta inte från produktionskostnaden. Företagen vill ju hålla uppe sina vinster genom att förhindra för mycket konkurrens. Miljöregler, etableringshinder och växelkursvariationer är exempel på hur konkurrens motverkas.

Variationer i växelkursen är faktiskt en "hjälp" för en producent för att sätta olika pris i olika länder för samma produkt. Om ett företag säljer jeans i Berlin och London, och pundet samtidigt är högt värderat, så kommer företaget att sätta ett högre pris i London än i Berlin. Det naturliga vore att de olika priserna på jeansen skulle utlösa en parallell import, men variationer i växelkurser gör att kunden får svårare att veta vad jeansen kostar i andra europeiska städer.

Några exempel:

- På Finlandsbåtarna var det stora variationer i priset på en limpa Marlboro när priset sattes i finska mark och svenska

¹⁴ Genberg (2003).

¹⁵ Friberg och Ganslandt (2003).

kronor. Fast cigarettlimpan var väsentligt billigare i den ena valutan växlade kunderna inte in pengar och köpte i den billigare valutan.

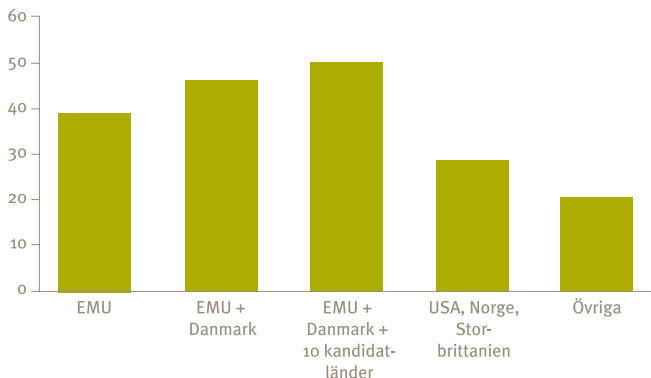
- Om man jämför 133 märkesprodukter så är prisspridningen i Sverige 10–30 procent mellan olika butiker. I USA, som är geografiskt stort, är den 30–40 procent, medan den är hela 50–60 procent mellan EU-länderna Sverige, Tyskland, Frankrike och Storbritannien.
- Det är lättare att jämföra priser mellan butiker som ligger nära varandra. Men ett lands gräns, eller snarare valuta, kan skapa avstånd även mellan butiker som ligger nära varandra men på var sin sida om en gräns. När man till exempel jämför priserna på båda sidor gränsen mellan Kanada och USA är variationen så stor att gränsen i sig betyder lika mycket som 400 mil.

En slutsats är att EU inte är *en* marknad utan består av nationella marknader, och att det finns en betydande möjlighet att minska prisskillnaderna inom EU. Framförallt kan produktionen bli effektivare genom att den integreras mellan länderna. Konkurrensen kan öka, och därmed effektiviteten.

Dollarberoendet är stort

Cirka 40 procent av den svenska exporten går till EMU-området. Om Sverige är med i EMU skulle en dollarförsvagning mot euron innebära att Sveriges konkurrenskraft gentemot dollarländerna försämras påtagligt. Detta skulle vara märkbart för skogsindustrin, gruvindustrin, stålindustrin, bilindustrin och telekomindustrin.

Exportandelar år 2002

Källa: SCB samt egna beräkningar.

EMU-området utgör bara en del av underlaget för svensk utrikeshandel, men om EMU utvidgas med Polen, Ungern, Baltländerna och Tjeckien med flera så kommer det nya EMU-området omfatta 50 procent av Sveriges export. Då har vi i EMU-området inkluderat Danmark. (Observera att Danmarks valuta är knuten till euro och därmed räknas in i den andra och tredje EMU-stapeln ovan). Kandidatländerna kommer dessutom att växa snabbt framöver och bli viktigare som exportmarknader.

Men hur starkt är handelsargumentet?

En valutaunion innebär att det blir lättare att handla inom EMU. Men det gäller bara den knappa 40 procent av utrikeshandeln som går till EMU-området. Utrikeshandeln med EMU-området kanske kommer att öka till cirka 50 procent av den totala exporten i och med östutvidgningen. Men inom överskådlig tid kommer en stor del av vår handel att vara relaterad till länder utanför – särskilt som Storbritannien och Norge

står utanför EMU. Danmark kanske också fortsätter med en egen valuta.

Eftersom Sverige redan är väsentligt mer exportorienterat än andra länder, så är vinsterna av EMU mindre. Det gäller också för att vår handel är mindre orienterad mot EMU-området. Å andra sidan är vi som litet exportberoende land mycket beroende av specialiseringen för att nå ekonomisk effektivitet.

Ett annat problem är hur man mäter utrikeshandeln. Sverige är ett av de mest utrikeshandelsberoende länderna i världen, och vi har en liten och öppen ekonomi. År 2002 var exporten över 53 procent av BNP, vilket kan jämföras med Tysklands 36 procent och Storbritanniens 34 procent. Vissa länder har dock ännu större utrikeshandel – uppemot 100 procent av BNP. Det beror delvis på att många länder har betydande transithandel. Nederländerna som utgör en port mot världen för delar av Europa, är ett sådant exempel.

Även om utrikeshandeln är över 50 procent av BNP i Sverige så innebär det inte att 50 procent av allt som produceras går till export – snarare cirka 25 procent av produktionen. En stor del av exporten består nämligen av återexport av importerade varor.

Även vid flytande växelkurs har det skett en dramatisk ökning av utrikeshandeln i Sverige. Som andel av BNP har den från 1990 ökat från 30 procent till över 50 procent av BNP 2002. Detta gäller också för andra länder som haft en dramatisk exportökning. Exportökningen verkar återspegla den växande integrationen inom branscherna.¹⁶

Trovärdiga ekonomiprofessorer som Hans Genberg och Harry Flam tror, efter sina genomgångar, starkt på de nya forskningsresultat som visar stora effekter på utrikeshandeln av en gemensam valuta.

¹⁶ Ecwin.

Ökad utrikeshandel bör ge effekt på den ekonomiska tillväxten men denna effekt är dock inte vad jag vet bevisad, fast den är högst trolig. Man har inte heller vägt in effekterna av en eventuell instabilitet på grund av nackdelar med stort och icke perfekt valutaområde och de stabiliseringsproblem vi kommer att diskutera längre fram.¹⁷

Hur påverkas räntan?

Räntan är den ersättning som den som lånar pengar får betala till den som lånar ut pengarna. Den långa räntan i Sverige är nu cirka 4,5 procent. Samtidigt är inflationen cirka 2 procent, vilket innebär att realräntan, det vill säga den nominella räntan minus inflationen, är cirka 2,5 procent.

Det är viktigt att komma ihåg vilken ränta man jämför med, och det är alltid den reala räntan som är den intressanta. Om den nominella räntan är en halv procent högre i Sverige, men det svenska inflationsmålet är en halv procent högre, så skulle ett EMU-medlemskap inte innebära någon lägre realränta för Sverige. Den nominella räntan styrs således av inflationstakten.

Men vad bestämmer då realräntan? I realräntan ingår ersättning för att långivarna tar en risk när de lånar ut pengar. Realräntan låg under början av 1990-talet på 5–6 procent, medan den nu ligger på cirka 3 procent. Realräntan är ett pris på sparande och lån. Om det är många fler som vill låna än som vill spara, så stiger priset – alltså realräntan. Räntor återspeglar också risken för inflation och för förändringar i växelkursen.

Räntan på en statsobligation – olika komponenter

Den som lånar ut pengar genom att köpa en obligation vill veta vilken avkastning obligationen ger. Statspappers och bostads-

¹⁷ Här behandlar jag inte miljöproblem som uppstår vid ökad specialisering. Europa har uppenbara problem med transporter och dess miljöpåverkan och trängseln i Österrike och Tyskland är t ex påfallande.

obligationernas värde beror också på förändringen i avkastningen. Om den reala avkastningen minskar genom att inflationstakten stiger, så sjunker obligationens värde – hur mycket beror bland annat på hur lång tid det är kvar tills den ska lösas in.

Antag att det finns en evig obligation på 2 000 miljarder kronor (i runda tal motsvarar det statsskulden plus bostadsobligationerna) och att den ger en årlig avkastning på 4 procent realt. Vid en överraskande inflationsökning från 2 till 4 procent så skulle värdet på obligationen sjunka med 1 000 miljarder kronor.

Det är obegripligt mycket pengar, men det motsvarar cirka sex månaders produktion i Sverige, det vill säga allt arbete som utförs under ett halvår. Nu är inte obligationer eviga utan statskulden ligger på en löptid på under tre år. Men det indikerar ändå vilka enorma värdeförluster som uppstår om det sker förändringar i inflation eller växelkurs.

En del av obligationerna ägs av personer utanför Sverige. Vid risk för ökad inflation i Sverige kommer de omedelbart att sälja sina svenska obligationer och därmed bidra till ett valutautflöde. Växelkursen kommer därmed kraftigt att försvagas. Syftet med detta exempel är att visa vilka starka drivkrafter det finns för kapitalmarknaden att överge värdepapper och "fly" från ett land vars stabilitet de inte litar på. Vad jag vill visa är således att realräntan kan bli lägre innanför EMU, för att en del av växelkursrisken upphör.

I början skrev jag att det finns kostnader både med att vara innanför och att vara utanför EMU. Hur kommer det då att bli med räntan på längre sikt?

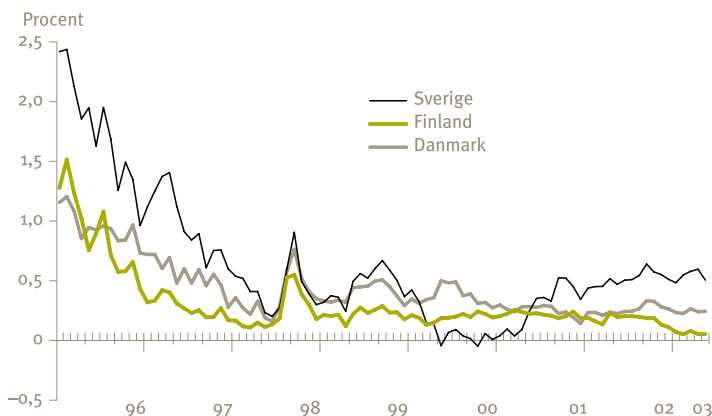
Vi kan jämföra med Finland som är en granne som gått in i EMU. Finland har, liksom vi, genomfört en politik som fått ned inflationen. Men hur är det med Danmarks ränteskillnad mot

D-marken? Jo, Danmark har en fast växelkurs mot euron och har alltså förbundit sig att föra samma ekonomiska politik som EMU-området.

Här ska jag jämföra ränteskillnad (månadssnitt) under perioden januari 1999 till april 2003, alltså under den period som Finland varit med i EMU. En sådan jämförelse visar att skillnaden mellan Tyskland och Sverige var 0,3, för Finland 0,2 och för Danmark 0,3 procentenheter. Under april 2003 var ränteskillnaden till Tyskland 0,5 procentenheter för Sverige, 0,1 för Finland och 0,3 för Danmark.

Det var bara när den svenska kronan kraftigt förstärktes under IT- och telekom-”boomen” som den svenska ränteskillnaden gentemot Tyskland låg under den finska.

Ränteskillnad mot Tysklands tioåriga ränta, procentenheter

Källa: Ecowin samt egna beräkningar.

De flesta är mest intresserade av bostadsräntan. Det är inte så lätt som de flesta kanske hoppas. Den styrs av realräntan, eftersom de som lånar ut till bostäder måste finansiera detta genom egna lån. Realräntan styrs av inflation och växelkursrisk. (Den påverkas också av likviditeten på marknaden för värdepapper.) Men hur bostadsräntorna kommer att utvecklas på sikt beror också på konkurrensen mellan bostadslåneinstituten, och denna bör rimligen öka när EU blir ett gemensamt valutaområde.

I skrivande stund, slutet av maj 2003, uppger Nordea att den fasta tvååriga villaräntan i Sverige är 4,5 procent, i Finland 3,3 procent, i Danmark, 3,2 och i Norge 5,5–5,6 procent (Norge har ettårig respektive treårig ränta).¹⁸

Nu är det inte så enkelt att jämföra utan man måste också ta hänsyn till inflationen i varje land och till hur effektiv konkurrensen är på varje marknad.

I tabellen på nästa sida visas att villaräntorna skiljer sig relativt mycket mellan de nordiska länderna. EMU-landet Finland och "nästan" EMU-landet Danmark har klart lägre nominella bostadsräntor än Sverige och Norge. Och när man tar hänsyn till inflationen – KPI – för att få fram den reala räntan visar det sig att Sverige har klart högst villaränta. Detta beror i huvudsak på att den svenska obligations- och styrräntan är högre. Om dessa sänks vid ett EMU-medlemskap är det troligt att också villaräntorna kommer att sjunka.

¹⁸ Källa: Nordea, Jörgen Appelgren.

Räntor 2003

	Villa- ränta	Styr- ränta	5-årig obligations- ränta	KPI 2003	Real villa- ränta	Real styr- ränta	Real 5-årig obligations- ränta
Danmark	3,2	2,8	3,4	2,7	0,5	0,1	0,7
Finland	3,3	2,6	3,1	1,8	1,5	0,8	1,2
Norge	5,5	5,7	4,8	3,5	1,9	2,1	1,2
Sverige	4,5	3,8	3,9	2,0	2,5	1,8	1,9

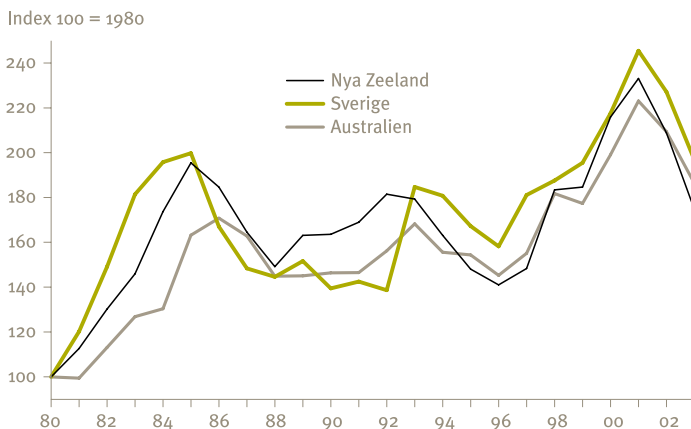
Källa: Ecwin, Nordea samt egna beräkningar.

Att EMU-området har lägre nominella räntor hänger samman med den pressade situationen i Tyskland som just nu håller nere EMU-räntorna. Men riktningen är klar: EMU innebär lägre räntor.

Växelkursrisk

Den reala räntan innehåller flera komponenter, varav en är inflationsrisk och en annan är just växelkursrisk. Men växelkursen och räntan svänger på ett sätt som inte kan förklaras av förändringar i förväntningar av inflationen eller den ekonomiska utvecklingen i allmänhet. Detta visas i diagrammet på nästa sida, där kronan, den nyzeeländska dollarn och den australiska dollarn uppvisar en liknande utveckling mot US-dollarn, särskilt sedan mitten av 1990-talet – detta trots att den ekonomiska utvecklingen i länderna varit olika.

Växelkurs gentemot dollar hos ett antal valutor

Källa: Ecwin samt egna beräkningar.

Att Sverige just nu inte utsätts för kapitalrörelserna som upplevs som negativa och orsakar svängningar i kronan beror på att Sverige har investerat i att skapa ett trovärdigt inflationsmål genom en lång period av hög arbetslöshet och en oberoende riksbank. Kapitalmarknaden förutsätter att inflationen kommer att fortsätta att ligga nära 2 procent, vilket ligger nära EMUs inflation. Sverige har idag ett överskott i de offentliga finanserna och ett relativt tydligt regelverk kring finanspolitiken.

Vid valutastörningar kommer erfarenhetsmässigt de minsta valutorna att utsättas för mest störningar eller variationer. De stora valutorna uppfattas som tillflyktsvalutor med minst risk för variationer. Det finns fördelar med att ha en egen valuta, men det är inte utan kostnad. Variationer i kronkursen kräver alltså en ränteskillnad som kompensation för att hålla svenska kronor.

Utlandsskulden

En annan faktor är den svenska nationens utlandsskuld. Utlandsskulden skapas av att ett land har underskott i bytesbalansen och detta underskott måste man låna till, vilket bygger upp en skuld. Att Sverige har utlandsskuld innebär att vi ber "utlänningar" ha skuldförbindelser gentemot Sverige. Det gör de mot att de får betalt i ränta

Finns ingen utlandsskuld finns det alltså färre svenska statsobligationer som ägs av utlänningar, och kapitalrörelserna blir lugnare och riskpremien sjunker. Den svenska utlandsskulden var under krisåren cirka 40 procent av BNP (800 miljarder kronor.) Nu amorteras den svenska utlandsskulden och är nere i 24 procent av BNP (550 miljarder kronor). Sverige kommer under några år till att ha ett överskott i bytesbalansen och därmed fortsätta att minska utlandsskulden.¹⁹

Demografin och realräntan

När den svenska ekonomin utsätts för stora förändringar ökar trycket på kronan. En av de få säkra prognoserna följer av demografin. Sverige har nu ett sparandeöverskott gentemot omvärlden till följd av att efterkrigsgenerationen sparar inför sin pension. Denna stora befolkningsgrupp kommer, när de blir pensionärer, att minska sitt sparande och öka sin konsumtion, vilket innebär ett negativt sparande gentemot omvärlden. Finansdepartementets prognos säger att Sverige under flera decennier, med början om cirka tio år, kommer att ha underskott och därmed åter öka utlandsupplåningen. Det innebär att kronan kommer att utsättas för större tryck än idag eftersom utlandsskulden åter börjar växa.²⁰

¹⁹ Riksbanken.

²⁰ Budgetpropositionen år 2002.

Slutsats

Slutsatsen är att Sverige utanför EMU bör få betala någon eller några tiondels procentenheter högre realränta, och under tider av finansiell oro i världen sannolikt också mer, om ekonomin vänder till bytesbalansunderskott.

Har detta någon betydelse? Ja, realräntan påverkar fördelningen mellan arbete och kapital. Den som har kapital vinner, och den som måste låna förlorar. Eftersom löntagarna vill ha jobb måste de acceptera något lägre reallön om företagen måste finansiera investeringar till en högre realränta. Det beror på att den internationella kapitalmarknaden "sätter" vinstkraven. Är realräntan högre måste löntagarna acceptera den högre räntan och sänka sina lönekrav. Annars investerar inte företagen och jobben försvinner ur landet.

Både den som lånar för att bo (den som bor i hyresrätt påverkas också av räntan) och löntagaren vinner på lägre realränta, och det är lättare för en ekonomi att växa om realräntan är låg. Men villaägaren är också löntagare, och den sänkta räntan måste därför ställas mot de stabiliseringspolitiska riskerna.

Jag anser inte att det är seriöst att stoppa in ett par tiondelar lägre ränta i en ekonomisk modell och uttala sig om tillväxttakten på längre sikt, men räntan får ändå ses som ett klart ja-argument.

EMU ger tillväxt

Min egen slutsats är att EMU har en klar tillväxteffekt. EMU innebär mer handel, vilket gynnar tillväxten – även om vi inte kan säga hur mycket. Tillväxteffekten är antagligen liten, och 0,1 procentenheter hit eller dit kan låta försumbart. Men faktum är att mycket små årliga skillnader får stor effekt på den samlade produktionen på lång sikt, och därmed också på skatteinkomsterna.

Som exempel kan vi se hur stor skillnaden i BNP blir på lång sikt med två olika tillväxttakter.

Låt oss anta att det skiljer 0,1 procentenheter i tillväxttakt beroende på om vi är med eller utanför EMU. Tabellen nedan visar att en procent mindre i tillväxttakt per år (2,9 jämfört med 3,0) efter 50 år ger 416 miljarder kronor lägre BNP, det vill säga 208 miljarder kronor mindre i skatteinkomster (med 50 procents skatteuttag).

Den högre tillväxttakten gäller dock endast under förutsättning att det inte inträffar några störningar till följd av ett EMU-medlemskap.

Vad gör 0,1 procent skillnad i tillväxttakt på 50 år? 1 000 miljarder kronor

	3 procent tillväxt per år	2,9 procent tillväxt per år	Skillnad	Skatt 50 %
0 år	2 000			
50 år	8 768	8 352	416	208

Nu säger jag inte att vi förlorar så mycket i välfärd om vi inte går med i EMU.

Man måste tänka så att om Sverige hamnar på en långsiktig något lägre tillväxtbana så kommer Sverige inte fortsätta på den banan i 50 år. För då dyker istället andra ekonomiska och politiska krafter upp som bidrar till att Sverige återvänder till den högre tillväxtbanan. Det kan vara snälla eller elaka krafter men lika lite som jag tror på möjligheten att ha en avvikande inflation så tror jag att Sverige kan "välja" en låg tillväxtbana.

Stabiliseringspolitiken

STABILISERINGSPOLITIKENS UPPGIFT är att se till så att resurserna i ekonomin: arbetskraften och kapitalet utnyttjas. De instrument staten använder för att uppnå detta är skatter och utgifter samt penningpolitiken, det vill säga räntan och växelkursen.

Korträntan styrs av riksbanken medan den långa räntan ”styrs” av kapitalmarknaden. Växelkursen styrs av Riksbanken men också av kapitalmarknaden samt av konjunkturutvecklingen i Sverige i förhållande till omvärlden.

Jag kommer att börja med att behandla kapitalmarknaden och visa på att penningpolitik, finanspolitik och marknaderna både samagerar och motverkar varandra. En valutaunion innebär nya villkor i och med att kapitalmarknaden delvis ”låses in”, penningpolitiken bortfaller som instrument men finanspolitiken kan bli mer kraftfull.

Kapitalmarknadens ökade påverkan

En grundläggande faktor i samhällsekonomin har rubbat balansen i ekonomin jämfört med perioden med fast växelkurs före 1980-talet. Det som inträffat är att kapitalmarknaderna fått en starkare påverkan sedan de avreglerades under 1980-talet.

Omsättningen på valutamarknaden har nästan hundra-dubblats de senaste 30 åren. Den totala omsättningen på de finansiella marknaderna är idag 60–70 gånger större än omsättningen på varumarknaderna.²¹

²¹ Eklund (2003).

Inget ensamt land kan, vid fast växelkurs, längre värja sig mot valutarörelser om landet för en avvikande eller ekonomisk politik som inte är långsiktigt uthållig. Med avvikande politik menas här en politik som försöker uppnå full sysselsättning utan att ta hänsyn till inflationen. Valutarörelsernas effekter på ekonomier har vi sett i Mexico, Argentina och Sydostasien, samt på närmare håll, i Sverige under 1990-talet.

Finansmarknaderna är för starka för att Sverige vid en ensidig fast växelkurs, ska kunna föra en politik med högre inflation. Det ledde i Sverige i början av 1990-talet fram till en "riksbanksränta" på 500 procent. Vi har provat den vägen och sett att det inte gick.

Min bedömning är att Sverige tvingas ha ungefär samma inflation som andra länder, och därmed samma nominella löneökningstakt, förutsatt att vi har samma produktivitet. Hur mycket sysselsättning eller reallöner som skapas av detta beror på hur väl vi utformat det ekonomiska systemet och på balansen mellan arbetsgivare och löntagare.

I valet mellan ja och nej till EMU ska man vara medveten om att Sverige inte har frihet att välja en påtagligt annorlunda ekonomisk politik än den som förs i Europa, vare sig i eller utanför EMU. Sverige kan dock föra en politik för full sysselsättning förutsatt att lönebildningen fungerar bättre än i EMU. Lönebildningen måste vara bättre, för att Sverige har högre ambitioner när det gäller sysselsättning och välfärd.

De som placerar pengar på finansmarknaderna agerar inte politiskt utan i egenintresse. Om valutan sjunker eller inflationen stiger, så sjunker också värdet på obligationer.

Kapitalmarknaden ställer därför krav på hur ett land ska sköta sin ekonomi. Kapitalmarknaden avskyr till exempel långa perioder med stora budgetunderskott. Kapitalmarknaden tol-

kar förväntningar om ökade underskott som förväntningar om ökad inflation, vilket sin tur driver upp räntan.

EMU minskar beroendet av kapitalmarknaden

– på gott och ont

Fördelen med att vara med i en valutaunion är att kapitalmarknadens bestraffande eller disciplinerande makt blir svagare. Men oavsett om vi är med i EMU eller inte är det omöjligt att långsiktigt ha högre inflation eller stora underskott. Det är däremot lättare att ha hög inflation och stora underskott i budgeten vid medlemskap i en valutaunion eftersom kapitalmarknadens bestraffande makt minskat genom medlemskap i EMU.

En minskad makt för kapitalmarknaden över den ekonomiska politiken är enligt min mening ett av de viktigaste argumenten för EMU.

EMU är, vilket de flesta nog inte tror, ett mer kravlöst system – men bara på kort sikt. Den europeiska centralbanken är en "prispolis" som övervakar hela Europa, men den klarar inte att ha "koll" på hela Europa hela tiden. Möjligheten för kapitalmarknaden att vara elaka busar och disciplinera ekonomin minskar. Varje enskild nation kan därför – i hägnet av den gemensamma valutan – få större "frihet". Kapitalmarknaden kan inte på samma sätt bestraffa ett land

Ett problem med ett EMU-medlemskap är att Sverige kommer att kunna straffas av kapitalmarknaderna utan att ha förändrat vår politik. Eftersom vi är i en valutaunion med andra länder kommer deras uppträdande även att påverka oss. En valutaunion utsätter oss för risken att drabbas av andra länders politikmisslyckanden.

Politiska systemet skyr ekonomiska risker

Som ni kanske minns så talade Göran Persson om de flinande finansvalparna, för att visa vilken makt kapitalmarknaden har över små nationalstater. I hans bok "Den som är satt i skuld är icke fri" står följande att läsa:²²

"Något mer förnedrande än att behöva stå i New York och förklara svensk ekonomi och de svenska välfärdssystemen för 25–30-åriga flinande finansvalpar, det finns inte för en svensk politiker. Åtminstone inte för en socialdemokrat."

Vidare konstaterade Göran Persson att vi "måste se till att komma ur vårt skuldberoende så snart som möjligt".

Uttalandet stärker tesen att det politiska systemet verkligen är benäget att prioritera nettosaldot framför allt annat även med de begränsningar det innebär för statens möjlighet att stimulera ekonomin.

Låna kan man göra för att stimulera sysselsättningen – det är viktigt för vår tillväxt på sikt. Att låna till konsumtion är däremot inte hållbart.²³

Det finns stora spänningar inom EMU

Det finns stora problem med valutaunioner i och med att det finns få optimala valutaområden, det vill säga ekonomiska regioner som har samma behov av förstärkning eller försvagning av växelkursen för att resurserna i regionen (arbetskraft och kapital) ska vara fullt nyttjade.

USA, med ett dominerande språk och hög rörlighet, är inte ett optimalt valutaområde. Det finns stora skillnader i arbetslöshet mellan olika delar av USA. Samma sak gäller Sverige.

²² Persson (1997, s.100).

²³ Idag bokförs dock många investeringar, i till exempel IT och humankapital, som konsumtion.

Med skogsindustri i norr och tjänsteproduktion i Mälardalen skulle vi kanske behöva två olika valutor.

Sverige har väsentligt högre ambitioner än de flesta EMU-länder för sysselsättningen – 80 procent sysselsättningsgrad som mål mot 70 procent som mål i EMU. Och om Sverige har mycket höga ambitioner när det gäller sysselsättning krävs det mycket stor nationell handlingsfrihet – större än i övriga EMU. Att Sverige har högre ambitioner motiverar också att vi vidtar särskilda insatser för att nå full sysselsättning. Vi måste ha bättre lönebildning, bättre statsfinanser, bättre arbetsmarknadspolitik, mer utbildning och så vidare för att hävda våra mål i EMU.

Att euroområdet blir ett stort område, med en rad ekonomier på olika utvecklingsnivåer, talar för en hög grad av nationell handlingsfrihet och regler för finanspolitiken som inte är för stela. Men det talar också för att EMU måste förändras.

I svensk lönebildning är det väl känt att inflation skapas genom att den konkurrensutsatta sektorn har högre produktivitet än den icke konkurrensutsatta sektorn, men att denna sektor också sätter normen för löneutvecklingen på hemmamarknaden. Är produktivitetsökningen 2,5 procent i industrin och inflationsmålet 2 procent, så kommer lönerna att öka med 4,5 procent i industrin. Och som ett resultat av rättvisenormer på arbetsmarknaden (fackliga avtal) och som följd av marknadskrafter (det behövs arbetskraft till servicesektorn) kommer lönerna också i den skyddade sektorn att öka lika mycket, trots lägre produktivitet. Skillnader i produktivitet mellan sektorer pressar därmed upp inflationstakten.

Det finns i EU en rad snabbväxande länder, alltså länder som har en snabb ökning av produktiviteten i sin industri. Detta får två effekter:

- För det första att det är riskabelt med ett lågt inflationsmål. Om hela EMU-området ska ha 2 procents inflation måste inflationen i länder med liten skillnad i produktivitet mellan sina inhemska sektorer ha mycket låg inflation, till exempel måste Tyskland ha en inflation kring 1 procent i genomsnitt med nuvarande 15 länder i EMU.²⁴ Med 21 länder, där många är nya snabbväxande och relativt stora länder som till exempel Ungern och Polen, så kräver det att länder med låg produktivitet har en inflation nära noll.

Slutsatsen är att inflationsmålet kan vara alldeles för lågt satt, om flera nya ekonomier ska släppas in i EMU.

- För det andra behövs en hög grad av nationell ekonomisk politisk handlingsfrihet för ett land som går in i EMU eftersom det finns viss grad av osäkerhet i ett EMU i förändring. Nya medlemmar kan ändra framtida villkor i EMU. Man vet således inte vilken ekonomisk miljö det är i EMU om tio år.

Spänningar inom EMU är ett argument mot EMU. De visar att det inte är ett särskilt effektivt valutaområde och att politiken styr mer än ekonomiskt tänkande. Och även om en förändring kan väntas av EMUs regelverk, så är det ett argument för att vänta och se.

Tyskland och EMU

När jag var i Berlin i mitten av maj, föddes insikten att Tyskland just är exemplet på problemet med EMU.

Tyskland har de högsta lönekostnaderna i världen. Om arbetslösheten är hög, så kan det bero på att efterfrågan är för låg, på strukturella problem i ekonomin eller på att lönekost-

²⁴ Sinn och Reutter (2001).

naderna är för höga. Det kan också vara en kombination av alla tre sakerna.

Arbetslösheten i Tyskland stiger och närmar sig 10 procent, medan inflationen är cirka 1 procent. Den långa räntan (10-årsräntan) är 4,3 procent mot 4,9 procent i Sverige. Budgetunderskottet var -3,7 procent 2002 och beräknas bli -3,3 procent i år.

Det visar att efterfrågan är låg, men samtidigt är realräntan högre än i Sverige. Tyskland har en inflation som är cirka 1 procent lägre än i Sverige för 2002, medan skillnaden i ränta bara är 0,6 procent.

Man kan dra tre slutsatser av detta:

1. EMUs penningpolitik är inte alls avstämd mot Tysklands behov. Facken är missnöjda, eftersom de anser att ECB inte belönar deras återhållsamhet i lönerna. Tvärtom innebär den låga inflationen att realräntan stiger. Den högre räntan i ekonomin håller tillbaka investeringsefterfrågan. I de expansiva länderna, till exempel Spanien och Irland, är däremot realräntan låg.

Tyskland har inte någon egen valuta vars värde genom marknadsmekanismen anpassas till ekonomins behov (deprecieras, det vill säga sjunker i värde). Det betyder att priset på produktionen inte sänks via växelkursen, utan man måste gå igenom en real depreciering för att få upp sysselsättningen. Detta innebär att de tyska priserna och lönerna måste öka mindre än i omvärlden, för att stärka tysk industris konkurrenskraft och öka exporten och därmed efterfrågan.

2. Tysklands situation, liksom Nederländernas, visar hur illa stabilitetspakten fungerar för länder som har en svag ekonomisk utveckling och som därför får stigande arbetslöshet och underskott i budgeten.

Om ekonomin präglas av för låg efterfrågan är det naturligt med keynesianska åtgärder som att sänka skatterna eller öka utgifterna. Men Tyskland ligger på 3 procents underskott, så den grop Tyskland grävde åt Italien har man nu själv fallit i. Tysklands finansminister krävde ju att inget land skulle få ha högre underskott än 3 procent, för att förhindra att länderna i EMU långsiktigt underbalanserar budgeten och skapar inflation.

Tyskarna ville inte låna ut D-markens trovärdighet vad gäller prisstabilitet gratis. Nu kan den tyska regeringen inte använda budgeten för att expandera efterfrågan, utan den "måste" höja löntagarnas avgifter för de sociala försäkringarna, vilket tar ned efterfrågan. När en regering skär i välfärdsprogrammen uppstår en osäkerhet hos hushållen som leder till hög sparkvot och att konsumtionen inte tar fart.

Slutsatsen är att stabilitetspakten var en politisk konstruktion – inte en ekonomisk – även om det går att motivera dess konstruktion med ekonomisk teori.

Vi diskuterade frågan på Finansdepartementet i Berlin. En avdelningschef, som varit med och förhandlat fram stabilitetspakten, ansåg att denna skulle behöva kompletteras med någon form av nationellt stabilitetsmål. Nu efter bildandet kan vi konstatera att EMU-ländernas ekonomiska utveckling avviker mer från varandra än någon hade kunnat förutse.

Penningpolitiken, det vill säga växelkurs och ränta, är inte anpassad till varje land. Det krävs rejäla finanspolitiska muskler, det vill säga överskott i goda tider, för att undvika att hamna i den situation som både Tyskland och Nederländerna befinner sig i, med högt kostnadsläge och underskott nära 3-procentsgränsen.

3. EMU är inget optimalt valutaområde, men det är inte heller Tyskland. Berlin har en arbetslöshet på över 15 procent, och flera städer i före detta Östtyskland har en arbetslöshet på cirka 20 procent. Det finns stora regionala skillnader. Detta visar att det behövs både nationell struktur- och efterfrågepolitik.

Den tyska staten kan inte låna för att expandera utgifterna utan begränsas av de kriterier som följer av stabilitetspakten. Tyskland har inte heller samma utbyggda arbetsmarknadspolitik som Sverige varför kritik framförs mot ”stelheter” i arbetsmarknaden.

Visst finns det strukturella problem i Tyskland. När den europeiska kommissionen rankar länder efter strukturella indikationer – till exempel sysselsättning, ekonomiska reformer, miljö, forskning och innovation – så kommer Sverige först med drygt 35 poäng. Tyskland återfinns i mitten med cirka 20 poäng.²⁵

Det är en lång och smärtsam väg för Tyskland att återställa en ekonomisk balans med hjälp av strukturreformer och långsam sänkning av lönekostnaderna. Tänk om de hade haft en stabilitetsreserv (buffertfond) och startat med ett överskott på 2,5 procent!

EMU är en ”mjukare” organisation

EMU är inte, som många tror, en stramare regim – åtminstone inte om man har synsättet att det behövs en buse eller polisfunktion för att undvika hög arbetslöshet.²⁶ Lönebildningen försvagas vid en anslutning till EMU. Det beror på att en centralbank på avstånd har lägre signaleffekt och mindre trovärdig-

²⁵ Vårpropositionen år 2003.

het vad gäller bestraffning än vad en nationell riksbank har. Den europeiska centralbanken, ECB, ska normera lönebildningen inom ett område avgränsat av Finland, Grekland, Portugal och Irland.

Riksdagen har nu delegerat till Riksbanken att självständigt ansvara för prisstabiliteten. Riksbanken kan sätta ett mål för den nationella prisutvecklingen och genomföra olika åtgärder för att bevara prisstabilitet. Vid ett EMU-inträde sker detta i en gemensam centralbank. Det innebär att en nation kan avvika från en Europagemensam prisutveckling under flera år utan att få penningpolitiska signaler om att den ekonomiska kursen är fel. Detta är ett argument mot EMU.

Svaga varningssignaler vid ”fast växelkurs”

Det finns ett samband mellan löneökningstakt och sysselsättning, men sambandet är svagt. Det är faktiskt ett problem. Skälet är följande:

Ökar lönerna med totalt 10 procent mer än i omvärlden så minskar sysselsättningen med 2 procent mer än i omvärlden. Det verkar måttligt, men det kan ge allvarliga konsekvenser genom underskott i statens finanser och i affärerna med omvärlden. Processen är långsam, och det finns ingen tydlig varningssignal som föranleder åtgärder.

Det allvarliga är att processen är lika långsam åt andra hållet. Är löneökningstakten 1 procent mindre varje år än i omvärlden – till exempel 3 i stället för 4 procent – så tar det tio år att komma tillbaka till det ursprungliga läget för sysselsättningen, det vill säga höja sysselsättningen med 2 procent. Detta gäller förutsatt att det inte går att justera växelkursen, och det kan man inte i en valutaunion.

²⁶ Med buse menas någon som kan bestraffa lönebildarna om lönebildningen ger för höga löneökningar.

Här ska jag redogöra för kostnadslägets förändring mellan tre länder. Då spelar utvecklingen av växelkurserna stor roll. Låt oss återigen ta Tyskland som exempel:

Kostnaden per producerad enhet (*unit labour cost*) i industrin räknat i nationell valuta – alltså med hänsyn till växelkursen – har minskat med 13 procent i Sverige mellan 1990 och 2001, medan den har ökat med 18 procent i Tyskland. Tyskland har förlorat 18 procent i konkurrenskraft mot USA och hela 35 procent mot Sverige, vars valuta försvagats.

Den minnes gode kommer ihåg läget kring 1989–1992, med en övervärderad svensk krona och konsekvenser för vinster och investeringar samt för sysselsättning. På en kostnadskris följer kraven att avreglera arbetsmarknaden, och arbetsgivarna får då möjlighet att sätta dagordningen.

Det enda botemedlet (frånsett arbetslöshet – men det är mer symptom än medicin) vid ett för högt kostnadsläge i en valutaunion är att genomföra en intern devalvering, det vill säga att sänka arbetsgivaravgiften, och att finansiera det genom att höja momsen. Denna operation syftar till att sänka företagens lönekostnad och minska hushållens köpkraft, det vill säga att återställa företagens vinst till nivån före kostnadsökningen.

En kostnadskris vid ett EMU-medlemskap kommer att leda till sänkta arbetsgivaravgifter och höjd moms men också till en omprövning av olika välfärdsförmåner för att ”bättre disciplinera” löntagarna och förhindra framtida kostnadskriser.

Sverige har behövt devalveringsinstrumentet

Det absolut starkaste argumentet mot EMU är att Sverige fyra gånger under min livstid har hamnat i ekonomiska lägen som krävt devalveringar eller att den fasta växelkursen övergivits –

1949, 1976–1977, 1981–1982 samt 1992.²⁷ Men om vi övergår till en gemensam europeisk valuta kommer det inte längre gå att rätta till kostnadskriser med kronförsvagningar.

Det ”naturliga” sättet att undvika kostnadskriser är att hålla en jämn och hög arbetslöshet. Om de arbetslösa aktivt söker arbete så håller de nere inflationen. Men denna metod medför en betydande uppostring. Bara att höja sysselsättningen från 78 till 80 procent ger ytterligare 30 miljarder kronor om året i inkomster till staten. Men en politik för full sysselsättning riskerar att leda till överhettning – det är en del av priset för att ligga nära gränsen för full sysselsättning.

Jag nämnde tidigare att Sverige har högre ambitioner när det gäller sysselsättning än omvärlden. Högre sysselsättning leder ofta till högre lönekostnadsökningar.

Det finns sannolikt också ett långsiktigt utbyte mellan arbetslöshet och inflation. Den svenska kostnadsökningstakten har minskat påtagligt, men den ligger fortfarande en halv procentenhet över EMU-länderna. Löneökningstakten i Sverige är nu ungefär 4 procent, medan den i EMU-området är cirka 3,5 procent. Trots detta fungerar den svenska arbetsmarknaden påtagligt bättre än EMUs. År 2002 hade vi lägre inflation och en betydligt lägre arbetslöshet. För att sammanfatta, så måste den nominella löneökningstakten ner en halv procentenhet om Sverige går med i EMU.

Det saknas hos arbetsgivarna, och också mellan löntagarnas organisationer, ett samförstånd om ett gemensamt ansvar för att hålla tillbaka kostnadsökningen. Många privata och offentliga arbetsgivare har till exempel nollavtal, det vill säga inga centralt överenskomna löneökningar, vilket omöjliggör en effektiv kontroll över kostnadsutvecklingen eftersom lönerna sätts lokalt. Också vid rörlig växelkurs är detta ett problem.

²⁷ 1992 var förvisso ingen devalvering men väl ett övergivande av den fasta växelkursen.

Vad som skrämmar är att Sverige skulle upprepa 1980-talets misstag med överhettning och löneinflation som leder till arbetslöshet i EMU, eftersom det är betydligt svårare att hantera kostnadskriser utan en nationell valuta. Idag fungerar den svenska lönebildningen något så när tillfredsställande.

EMU för en mer restriktiv penningpolitik än den svenska, norska eller brittiska, utifrån det sätt som ECB formulerar inflationsmålet. Det svenska målet är ett punktmål omgärdat av ett intervall, medan ECB har ett tak för inflationen. ECBs inflationsmål säger att inflationen får vara högst 2 procent, och man har nyligen sagt att man ska ligga strax under detta mål. Det innebär att inflationsmålet är lägre än det svenska målet. Det är ett onödigt strikt inflationsmål.

Att EMU har ett mer restriktivt inflationsmål innebär att det krävs några tiondelar högre arbetslöshet för att hålla inflationen på samma nivå som i EMU-området, eller att den svenska löne- och prisbildningen förbättras.

EMU-ländernas konjunkturer har blivit mer lika

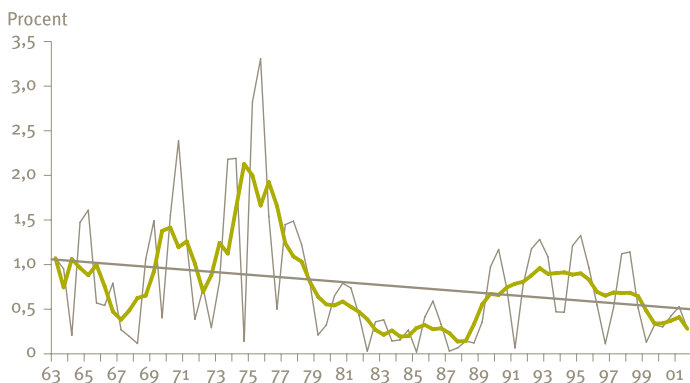
Ett av de viktigaste argumenten mot EMU är att EMU inte är ett effektivt valutaområde med gemensamma konjunktur rörelser och att Sveriges konjunktur inte passar med övriga EMU-områdets. Men analysen kan inte bara vara statisk utan den måste ta hänsyn till förändringar. Man måste göra en prognos över om Sveriges konjunktur kommer att bli mer lik övriga Europas.

I en uppsats av John Hassler visas att EMU-ländernas konjunktur rörelser blivit påtagligt mer lika, det vill säga att EMU blir ett mer enhetligt ekonomiskt område. De svenska konjunktur rörelserna, som visas i diagrammet nedan, uppvisar också en

trend liknande den i euroländerna, men trenden är mycket svagare.²⁸

I Sverige finns det två mycket avvikande perioder – dels utvecklingen under 1970-talet när Sverige försökte föra en avvikande ekonomisk politik, dels början av 1990-talet. Min slutsats är att Sveriges konjunkturcykler långsamt harmoniseras med EMUs och att ECBs penningpolitik ännu inte passar Sverige.

Svensk konjunkturasymmetri i förhållande till EMUs fyra stora länder*

*Absolutvärdet av avvikelsen mellan konjunkturindex i Sverige och genomsnittet för de fyra stora EMU-länderna.

Källa: Hassler (2003).

Ska Sverige gå med i EMU fordras därför en stark nationell finanspolitik som kan hantera lägen där Sveriges konjunkturer avviker från Europas.

²⁸ Hassler (2003).

Innebär EMU-medlemskapet högre skatt?

LO och socialdemokraterna vill ha ett större överskott i de offentliga finanserna – 2,5 procent i stället för dagens 2 procent. Det handlar i grunden om att antingen konsumera mindre nu eller mindre i framtiden, och ingen vettig person säger att vi ska sluta spara och investera mindre nu, för att omedelbart konsumera allt.

Oavsett om vi går med i EMU eller inte, så vet vi säkert att de offentliga utgifterna i Sverige kommer att belastas när fler blir äldre. Men eftersom EMU innebär att penningpolitiken inte längre tar hänsyn just till Sveriges behov riskerar statens budget att belastas än mer. Det är därför viktigt att det skapas utrymme i de offentliga finanserna för att kunna hantera både stabiliseringspolitiken och den demografiska utvecklingen.

Fler äldre kommer att kosta uppemot 60 miljarder kronor ytterligare per år framöver.²⁹ Det finns alltså skäl att fylla på i ladorna redan nu, så att Sverige har en buffert att både klara fler äldre och en eventuell djup lågkonjunktur.

Men behövs höjda skatter för att klara högre överskott? Nej, inte alls.

- För det första – det finns, enligt regeringens kalkyler, utrymme för ett större överskott om regeringen inte sänker skatterna från dagens nivåer.
- För det andra – om sysselsättningen stiger med 25 000–30 000 personer motsvarar det ett tillskott på 10 miljarder kronor om året till den offentliga budgeten. De senaste åren har sysselsättningen ökat med över 200 000 personer, så det är ett relativt måttligt krav.

²⁹ Beräkningar av socialdepartementet.

Ett höjt överskottsmål innebär inte högre skatt utan skatten omfördelas över tid. Det blir mer skatt nu, men lägre skatt när de demografiska påfrestningarna ökar, eftersom ett höjt överskott nu innebär att det behövs mindre skatt i framtiden. Jag anser därför inte att ett EMU-medlemskap innebär högre skatter.

Ett grundläggande argument för EMU

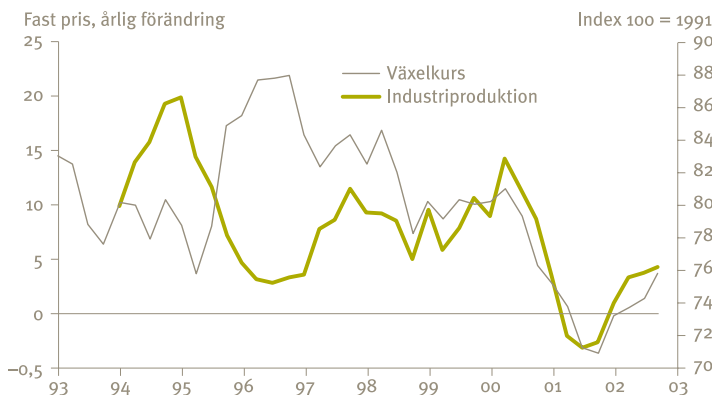
Mot slutet av arbetet med denna skrift ställdes jag inför den grundläggande frågan: Är det verkligen så att flytande växelkurs, så som det är tänkt, justerar att efterfrågan och sysselsättningen i Sverige hålls på en jämn nivå? Detta är nej-sägarnas främsta ekonomiska argument.

Mina kollegor och jag har provat det vanliga påståendet att flytande växelkurs anpassar sig automatiskt till konjunkturen.³⁰ Vi studerar perioden med flytande växelkurs, det vill säga från hösten 1992 till 2002 och jämför industriproduktionens och växelkursens variation.

Det är flera tidsperioder. Först har vi en period med extrem övervärdering av kronan. Efter november 1992, skrivs kronan ned och industriproduktionen tar fart. Under åren 1995 och 1996 stärks kronan vid en mycket svag arbetsmarknad (massarbetslöshet.) De flesta har nu glömt att när konjunkturen försvagades under mitten av 1990-talet stärktes faktiskt kronan – alltså tvärtemot det som många tror eller vill att det ska fungera. Men under åren 1997–2001, är sambandet starkare. Växelkursen stärks fram till år 2000 och försvagas sedan efter IT-”boomen”. Men från 2002 stärks kronan vid en mycket svag hemmarknad med stagnerande sysselsättning och stigande arbetslöshet.

³⁰ Jeanette Bergström och Lars Ernsäter.

Svensk industriproduktion och växelkurs

Källa: Ecwin.

Men vad var det som bidrog till denna anpassning av kronan till konjunkturen i Sverige?

De flesta tror att kronan påverkas av hur mycket vi exporterar eller importerar. Wissén skriver att:³¹

”De senaste 20 åren har kapitalrörelsernas betydelse för växelkursen ökat väsentligt. Förändringarna i portföljsammansättningen hos svenska eller utländska försäkringsbolag, eller värdepappersfonder, leder till att stora volymer valuta köps eller säljs som resultat av att den förväntade avkastningen på aktier eller obligationer förändras. Det leder i sin tur till kast i valutans värde. Kast som inte nödvändigtvis har någon bakgrund i de reala produktionsförutsättningarna.”

Utbud och efterfrågan på kronor bestäms således av utrikeshandeln men också av flödena på kapitalmarknaden. Under IT-

³¹ Wissén (2003).

bubblan stärktes kronan genom att Ericssonaktien köptes av utländska aktieplacere. Sedan föll Ericssonaktien och AP-fonderna köpte aktier utomlands, vilket bidrog till att den svenska kronan försvagades samtidigt som konjunkturen mattades av.

Det finns således ett starkt samband mellan valutarörelserna och den internationella handeln i Ericssonaktien.³² Valutastömmar som styrs av omflyttning av aktier och obligationer är mångfalt större än de som följer av handel med varor och tjänster.

Vi har också provat ett annat sätt att testa antagandet att växelkursen försvagas när Sveriges ekonomi går sämre än omvärldens. Om man ser till Sveriges växelkurs mot industrins produktion i Sverige, relativt industriproduktionens förändring hos våra handelspartners (handelsvägt), så får man inte heller då ett klart samband som visar att växelkursen motvarierar. Det vill säga att kursen styrs av hur bra det går för svensk industri relativt andra länders industrier.

LO-ekonomerna har under hela 1990-talet hävdade att kapitalmarknaden har en starkt självständig kraft. Att begränsa denna kraft är ett skäl för EMU-medlemskap.

Här visar jag bara att det inte alls är säkert att valutan automatiskt kommer att kompensera för en svagare svensk konjunktur. Jag säger inte att det kommer att vara så i framtiden, bara att det grundläggande antagandet som många utgår ifrån, *bara under vissa perioder har infriats* under de senaste tio åren. Och i nuvarande svaga konjunktur så stärks kronan kraftigt mot de länder vi handlar med.

Min slutsats är följande: Vi står *inte* inför ett osäkert och ett säkert alternativ. Flytande växelkurs är inte i varje situation räddningen och ett säkert alternativ. Under flera år när Sveriges

³² Det framgår i Wissén (2003) att växelkursen de senaste åren följt Ericssonaktien.

produktion behöver efterfrågestimulans genom försvagad växelkurs så kan kronan förstärkas. Det innebär för det andra att både i och utanför EMU finns det argument för politik som styr konjunkturerna. Man kan inte lita på att marknaden löser problemen med att stabilisera ekonomin.

EMU och demokratin

SJÄLVA BESLUTET att gå med i EMU är *formellt demokratiskt*, om medborgarna i demokratiska val bestämmer sig för att gå med i EMU. EU i sig har haft en påtaglig positiv påverkan på demokratis utveckling i Grekland, Portugal och Spanien och kommer troligtvis att bidra till en demokratisering av kandidatländerna i Östeuropa. Att släppa in fler länder i EU och EMU förstärker således de demokratiska krafterna i Östeuropa.

Att gå in i EMU är att avhända sig makt och frihet – därom råder ingen tvekan. Men samma sak gäller när man går in i en fackförening. Man avhänder sig viss frihet för att få annan styrka. En uppenbar skillnad är dock att det är betydligt svårare att gå ut ur EMU än vad det är att gå ut ur facket, och man kan även avsätta ordföranden i fackförbundet, men vitsen med självständigheten för ECB-chefen är att han inte ska kunna avsättas!

Men *arbetssättet* är ett problem. EMU och EU innebär en delegering av befogenheter till en överstatlig nivå utan motsvarande överföring av ansvar till Europaparlamentet. Det politiska ansvaret finns kvar hos det politiska systemet i varje unionsland. Det finns således en avsedd åtskillnad mellan ansvar och befogenheter i EU-systemet.

Det finns ingen stark parlamentarisk makt på EU-nivå för att hålla kvar beslutsmakten hos de nationella parlamenten.

Ett vanligt argument mot EMU är att samhället blir mer odemokratiskt och att ECB är en teknokratisk centralbank på

avstånd. Sverker Gustavsson, professor i statsvetenskap i Uppsala och EMU-motståndare, anser att det är en:³³

”...frånvaro av demokratiskt ansvar, som utmärker styrningen av centralbanken. På svensk botten är Riksbanken oberoende på ungefär samma sätt som övriga delar av förvaltningen. Regeringen detaljstyr inga ämbetsverk. Lagstiftningen ger de riktlinjer som behövs. Så är det också med Riksbanken. Vanskötsel kan korrigeras genom att lagen ändras. På det europeiska planet, däremot, är låsningen total. Ett fördrag, som kräver ett tjugotal signatärer utrustade med vetorätt, går i praktiken inte att förändra – alldeles särskilt inte under det realistiska antagandet, att det råder stor världsekonomisk oreda när det blir aktuellt.”

Ett EMU-medlemskap innebär delegering av makt till teknokrater i centralbanken. De ska fatta ekonomiska beslut som gäller hela Europa. Det finns dock balanserande krafter. Inom ramen för den så kallade makroekonomiska dialogen möter centralbanken EU-kommissionen, fack och arbetsgivare för samtal om det ekonomiska läget och den ekonomiska politiken. Det är ett sätt att främja ECBs öppenhet gentemot folkvalda och arbetsmarknadens parter.

Men Europa är stort. Europas regioner har ofta skild ekonomisk utveckling, vilket kräver antingen starka finanspolitiska resurser i varje land för att kompensera för bortfallet av makt när man centraliserar till Frankfurt eller också att EU får ekonomiska resurser som kan omfördelas mellan länderna. Vid det senare alternativet ska alltså Europeiska kommissionen få en stor ”kassa” så att den kan utjämna efterfrågan mellan länderna.

³³ Gustavsson (2003a).

Den nationella politiken stärks med EMU

Jag invänder inte mot de komplikationer som Gustavsson redovisar. Men han underskattar möjligheterna för Sverige.

Min tolkning är att EMU *kan* leda till ökad demokrati i Sverige i den bemärkelsen att inflytandet ökat för de folkvalda. För med fast växelkurs gentemot de övriga EMU-länderna kommer finanspolitiken att bli effektivare. (Det är ett grundläggande antagande i läroböckerna). Det beror på att en expansiv finanspolitik idag – till exempel sänkta skatter eller höjda utgifter för att stimulera efterfrågan i ekonomin – leder till att växelkursen förstärks. Då försvagas konkurrenskraften och efterfrågan minskar på framför allt industrins produkter. Det är den ekonomiska lärobokens grundläggande syn på växelkurser och finanspolitik.

Ekonomisk stimulanspolitik, och den efterfrågan det innebär, "spills" vid ett EMU-medlemskap inte bort genom att växelkursen förstärks.

Den andra sidan av myntet är samtidigt att finanspolitiken blir det enda verktyget. Det är inte som nu, när statens budget *samt* räntan och växelkursen, kan justera resursutnyttjandet i ekonomin. Det finns bara i statens budget.

Det innebär att politiken i Sverige kan komma att vitaliseras – tvärtemot vad många tror. Detta sker på två sätt:

- För det första blir inflytandet mindre för en inhemsk teknokratisk centralbank.
- För det andra blir inflytandet mindre för finansmarknaden.

Därav följer att riksdagen får mer makt och finanspolitiken blir kraftfullare. Det innebär samtidigt att finanspolitiken och statsbudgeten blir mer sårbar. I detta finns både ett hot och en möjlighet, och det kräver att politikens beslutsformer stärks, att

statsfinanserna är väl konsoliderade och att beslutsreglerna motverkar finanspolitisk kortsiktighet.

Hur det ökade ansvaret för finanspolitiken kommer att hanteras vid ett EMU-medlemskap vet dock inte väljarna, eftersom regeringen ännu inte lagt fram någon proposition om finanspolitiken i EMU. Väljaren vet inte heller hur till exempel folkpartiet, centerpartiet eller kristdemokraterna ställer sig till en långsiktig finanspolitik, utan man förväntas köpa grisen i säcken. Väljarna vet alltså inte hur partierna avser att samverka kring nya spelregler för statens budget som kommer att bli instrumentet för att hantera de kriser som alltid uppstår.

EMU som tryckkokare

Om vi fortsätter med Sverker Gustavsson, så hävdar han i en artikel i Ekonomisk debatt att det är tveksamt om det är positivt att avhända sig det penningpolitiska verktyget. Han beskriver ekonomin som en tryckkokare, och att räntan och växelkursen är de säkerhetsventiler som reglerar trycket. Om trycket i ekonomin blir för högt till följd av höga kostnader och samtidigt hög arbetslöshet, kan inte räntan och växelkursen lätta på trycket.

En del förespråkar att man i stället för att använda penningpolitik ska låta löntagarnas välfärdsrättigheter variera eller att arbetskraftens rörlighet ska öka. DN:s ledarsida skriver till exempel, i polemik mot LO:s krav på starkare finanspolitik, att: "En ökad arbetslöshet motverkas bättre genom flexibilitet och rörlighet på arbetsmarknaden än via riksdagsbeslut om temporärt sänkta arbetsgivaravgifter."³⁴

Andra anser att EU måste ha en stor gemensam kassa som fångar behovet av anpassning och stimulerar olika delar av

³⁴ Dagens Nyheter, 15 mars 2000.

EMU-området. Åter andra menar att det är nödvändigt att man på nationell nivå förstärker budgetsresurserna så att det ger möjlighet att bedriva en flexibel politik.

Vi kan komma ihåg utvecklingen i Sverige under 1990-talets kris. Då genomfördes ett stoppaket för att få ned inflationen, och en socialdemokratisk regering föreslog inskränkningar i den fria strejkrätten.

Därefter följde en rad krispaket med nedskärningar i de socialförsäkringsfinansierade förmånerna. Vi hade ett främlingsfientligt parti på högerkanten efter 1991 års val och en dramatisk ökning av väljarstödet 1998 för ett före detta Moskvatroget kommunistiskt parti. Enligt SVTs valundersökning så röstade 28 procent av de arbetslösa på vänsterpartiet. Den höga arbetslösheten och underskotten i statsfinanserna "tvingade fram" en radikal bantning av välfärdsstatens åtaganden.

Under Tysklands nuvarande kris har den tyska regeringen lagt ett "reformprogram", Agenda 2010, som syftar till att minska kostnaderna för de sociala trygghetssystemen. Tyska socialdemokrater ställer krav på att företag ska kunna gå under kollektivavtalade löner.

Min slutsats är att hög arbetslöshet och underskott i statsfinanserna skapar en agenda för att urholka de sociala reformerna.

Gustavsson ställer frågan:³⁵

"Vad är rätt kombination av nationellt, mellanstatligt och överstatligt för att undgå att de ingående demokratierna fräts sönder inifrån? Bundna av en centralt bestämd ränta och av fast växelkurs, men utan tillgång till någon federal skatteutjämning, måste länderna var för sig kunna hantera stridbara fackföreningar, regioner och kommuner. Rösträtten och strejkrätten får

³⁵ Gustavsson (2003b).

inte bli naggade i kanten. Inte heller får politiken locka fram irrationella missnöjespartier.”

Mitt svar är att om det inte finns säkerhetsventiler vare sig i penningpolitiken eller i finanspolitiken, så kan ekonomin hamna i lägen där förtroendet för politiken dramatiskt minskar. Vi har nyligen upplevt det.

Det är därför som LO slåss för ett finanspolitiskt regelverk och en ventil i form av en stabilitetsreserv och en sysselsättningsmarginal, samt kommunbuffert för att Sverige vid ett EMU-medlemskap inte ska riskera att hamna i starkt omvandlingstryck, där välfärdssystemen kokas sönder i tryckkokaren.

Om det ska ske omfördelning av resurser över gränserna i EMU måste det beslutas via majoritetsbeslut. Om man ska kunna omfördela mellan länder, så behövs det en federal nivå för att detta ska vara legitimt. Så är det i förbundsstater som USA, Tyskland och Kanada.

Om EU för varje region ska kompensera nackdelen av att ränta och växelkursen faller bort, måste andra regioner som inte drabbas av samma störning bidra med att föra över pengar till den drabbade regionen. Det måste finnas en gemensam kassa.

”Normalt – om EU vore en förbundsstat som Förenta staterna eller Kanada – skulle överstaten förfoga över tio à tjugo procent av skattekraften. I riktiga förbundsstater utjämnas på det sätt effekterna av att hela territoriet har samma ränta och växelkurs. Så är inte fallet med EMU. Frånvaron av gemensamma politiska värderingar på europeisk nivå utesluter en storskalig skatteutjämning. Budgeten utgör bara 1,27 procent (att jämföra med 40 à 50 procent inom varje land) av skatteunderlaget och betalas genom medlemsavgift.

En federal beskattningsrätt med en substantiell resursöverföring från de norra och västra till de södra och östra delarna av

unionen är en utopisk tanke. Ett förverkligande skulle kräva, att minoriteten vore beredd att böja sig för majoriteten.”³⁶

EMU som en förening

Ett sätt att redogöra för problemställningen är följande:

Försök att se EMU som en förening. Du delegerar makt när du går in i en förening och du förbinder dig att följa stadgarna. Din frihet minskar därigenom, men du avhänder dig denna frihet för att få något annat i utbyte.

Man vill vara med i föreningar vars ledning man gillar. Men vilka människor blir finansministrar och ordförande i finansutskottet i Sverige? Vilka människor blir centralbanksdirektörer i Stockholm? Vilka blir det i Frankfurt? Ett av mina huvudargument för EMU är att beroendet av finansmarknaderna minskar. Människor på finansmarknaden har ofta en mycket konservativ syn på samhället. ECB är en sluten centralbank och den har säkert samma värderingar som ”pengadoktorerna” på Wall Street eller i Londons finanskvarter.

Men politiker kan jag välja och utvärdera. Så även om ECB är mindre ”demokratiskt” än Sveriges riksbank så finns det förutsättningar att välja mer kraftfulla politiker i Sverige.

Några av föreningsdemokratins grundvalar är att man måste kunna begära utträde eller rösta bort ledningen. EMU ger lite inflytande och tveksam möjlighet att träda ut ur föreningen.

Om man ska gå med så måste man först undersöka rejält om det är en bra förening. Jag ser stora fördelar, men jag ser också nackdelar. Därför måste man bygga egna ”reserver” så att man har handlingsfrihet. Våra tyska kollegor nickar instämmande när vi redovisar våra förslag till finanspolitik – ja, sådana instrument skulle de också behöva!

³⁶ Gustavsson (2003a).

Avslutning – utan slutsats

SOM JAG NÄMNDE i början kan man utvärdera EMU-frågan utifrån stabilisering, allokering (tillväxt) samt fördelning. Därtill ska man behandla politiska frågor, som till exempel demokrati och möjligheten att självständigt välja samhällssystem.

Det finns flera mycket goda *tillväxtskäl* för EMU:

- Företag och hushåll kommer att få lägre växlingskostnader/valutarisk.
- Handeln kommer att växa något mer än om Sverige står utanför EMU. Framför allt små och medelstora företag får fördelar genom att de blir mer integrerade med övriga Europa.
- Det är framför allt företagen som tjänar på EMU. En gemensam valuta ger större möjlighet till specialisering mellan företagen inom branschen.
- Den långa räntan kommer att bli någon eller några tiondelar lägre på grund av att växelkursrisken med en liten valuta faller bort. Man kan räkna med att bolånen blir något lägre, men nuvarande stora skillnad hänger samman med den svaga ekonomiska utvecklingen i Tyskland. För ett genomsnittligt villalån på 750 000 kronor motsvarar en tiondels procent 750 kronor om året. Samhällsekoniskt är det dock den något lägre realräntan som är viktig och det är troligt att det är en långsiktig effekt.

Jag har visat att växelkurssystem i huvudsak inte har med fördelningspolitik att göra. Ett EMU-medlemskap innebär inte att

Sverige behöver överge sina välfärdspolitiska ambitioner. Det är sysselsättningen, skatteviljan och värderingarna – inte växelkursystem – som bestämmer välfärden.

Det är inte heller så att EMU tvingar fram enhetlighet. EMU-området innehåller flera olika sociala system och arbetsmarknadsregimer. Det är viljan att vara med i facket, acceptansen för allas lika värde och medborgarnas deltagande i det politiska arbetet som formar samhället – inte växelkursen. Framtiden är inte ödesbestämd.

Ett argument som ofta förs fram av nej-sidan är EMUs effekt på *demokratien*. Man säger att Sverige inte kan ansluta sig till EMU för att ECB är en odemokratisk centralbank och att det finns risk för överstatlighet. Det är sant att EU, och även EMU, ger ökat inflytande för eurokrater, det vill säga tjänstemän i Bryssel och Frankfurt, och till regeringstjänstemän i varje land.

Det är också sant att ECB är en sluten bank med ett tveksamt inflationsmål. Den hittills förda politiken imponerar på få ekonomer. Lars E O Svensson, kanske en av de ledande forskarna om centralbanker, är påtagligt skarp i sin kritik av ECB men lyfter upp den svenska Riksbanken liksom den brittiska som föredöme.³⁷ Det finns en risk att makten i EMU-systemet för sent inser att EMU radikalt måste förändras om det ska komma in länder från Östeuropa med en högre inflationstakt. Det finns en risk att reglerna i EMU-systemet inte efterlevs och att enskilda länder för en politik som ger alltför hög inflationstakt.

Idag måste ett ansökarland uppfylla konvergenskriterierna för att överhuvudtaget få bli medlem i EMU. Vid anslutningstillfället kommer därför det nya EMU-landets ekonomi att uppfylla kraven gällande inflationsnivå. Däremot är det osäkert om politisk påtryckning räcker för att ett land ska upprätthålla dessa nivåer när det väl blivit EMU-medlem.

³⁷ Svensson (2003).

Däremot finns det förutsättningar för att ett EMU-medlemskap kan öka betydelsen av den svenska finanspolitiken och därmed sätta riksdagen i centrum. Det kommer att minska betydelsen av finansmarknaderna och framförallt för den nationella teknokratiska Riksbanken. Vill vi, så kan politikens verkningskrets öka med hjälp av EMU. Men det förutsätter att det svenska politiska systemet vill ta vara på möjligheten. Det är åter ett exempel på att ett relevant höger- och vänsterperspektiv inte kommer fram i EMU-kampanjerna.

De flesta ekonomer är ense om att EMU kommer att öka kraven på en långsiktig finanspolitik.³⁸ Ekonomers gemensamma uppfattning är att risken snarast är kortsiktigheten i det politiska systemet – inte EMU.

Frågan är om väljarna vill ta chansen att skapa en starkare riksdag. Partierna har i varje fall inte kommit med förslag om hur den svenska politiken kan bli starkare efter ett ja till EMU.

För en del ja-anhängare är argumentet att Sverige ska påverka på EU-nivå. Det är viktigt. Men det är främst de stora länderna i Europa, som också har vetorätt i FN:s säkerhetsråd (Storbritannien och Frankrike), det är samma länder som har stor armé som kommer att dominera många frågor. Självfallet kommer också den ekonomiska stormakten Tyskland få ett avgörande inflytande. I viss mån kommer också Italien och Spanien att ha påtagligt inflytande i EU. Ett litet land kan ha inflytande om man är diplomatiskt smart och har bra företrädare. Men vi är trots allt bara 1/30 av ett nytt EMU.

Men vi är å andra sidan, som privatpersoner, med i många föreningar där vårt inflytande är mycket mindre. Vi är med i föreningar som är rimligt demokratiska och effektiva, som ökar vår välfärd och som vi kan påverka. Denna förening (EMU) skiljer sig dock genom att det är betydligt svårare att begära utträde.

³⁸ Se exempelvis den så kallade STEMU-utredningen SOU 2002:16.

För några år sedan skapades, inom den nordiska arbetarrörelsens ram, idén att sätta sysselsättningen på Europas dagordning. Allan Larsson skrev rapporten *Put Europe to Work*. Sedan skapades inom EUs ram dialogen om sysselsättningen och kramen på halverad arbetslöshet. Det går således också för små nationer att påverka Europas dagordning.

Det handlar också om behovet av närhet till det europeiska samhället och den europeiska kulturen. Många tycker att Bryssel påverkar oss för mycket. Jag menar att ett av de viktiga argumenten för ett ja till EMU är att Sverige för sin egen skull inte ska hålla sig borta från de politiska allfartsvägarna. Det finns mycket isolationism i länder som väljer utanförskapet.

Vi ska släppa in yttre influenser och tvinga oss själva att ta ställning, för vårt eget samhälles skull. Så förnyas vårt eget samhälle, så förhindras inskränkthet och fördomar, så vidgas det offentliga samtalet.³⁹

Mycket av diskussionen handlar om hur förutbestämt EMU är. Jag tillhör dem som menar att Sverige har ett ansvar för Europa och för att forma det nya Europa. Jag menar också att Europa ska ta ett större ansvar för världen – inte kanske främst som en motvikt till USA, men för att tillsammans med FN bilda en kraft för att skapa en säkrare värld. Det är alltså inte ett i förväg bestämt Europa vi ser (vilket är en deterministisk syn). Det är inte till ett stelt Tyskland eller en fransk överhet som Sverige

³⁹ Ja – jag har blivit starkt påverkad av de européer jag mött på fackliga och politiska konferenser. Vid middagsbord, vid nattliga samtal om krig och fred, under en rundvandring i det antika Rom med en tysk kollega som växte upp i Italien efter kriget, vid det inre bordet på en krog i Nyhavn där Henning Olsen, dansk minister och sedermera talman, förklarade att det med en landgräns till Tyskland bara tar timmar för stridsvagnar att ockupera hela Danmark. Då måste man tänka europeiskt och säkerhetspolitiskt.

Jag hobbyläser historia på kvällarna – gärna om Finlands historia. Vad vet finnarna om EMU som inte vi vet, eftersom de gick in i EMU? För Finland fanns en önskan att snabbt och tydligt bli en del av Europa. Det var närheten till Ryssland som skapade behovet av större närhet till centrala Europa.

ska ansluta sig. Det är ett nytt Europa – fritt från andra världskrigets eftersläpande bojar. Det är Baltstaterna, Polen, Ungern, Tjeckoslovakien, Spanien och Portugal.

Nu är världen annorlunda. Och svenskar kan fortsätta att vara alliansfria och annorlunda.

Den sista, och för mig mycket centrala punkten, är stabiliseringspolitikens problem – om möjligheten att föra *en politik för full sysselsättning*. Sverige har högre sysselsättningsambitioner än EU. Det innebär krav på mer instrument för att nå den högre sysselsättningsnivån, givet det inflationsmål som finns.

Sveriges handel ligger till merparten utanför EMU-området. Konjunkturrörelserna har visserligen börjat harmonisera något mer. Men produktionens struktur avviker från EMU-områdets genom till exempel mer skogsindustri. Det sker en viss konvergens så att Sveriges ekonomi mer liknar snittet i Europa.

Den penningpolitiska disciplineringen av lönebildningen i form av ECB är svagare genom att ECB finns på avstånd. ECB kommer i ett utvidgat EMU inte att ta hänsyn till störningar som enbart drabbar Sverige.

Vi har under min livstid haft fyra kostnadskriser som krävt växelkurskorrigeringar. Detta kommer med en EMU-anslutning inte längre att vara möjligt. Parternas gemensamma ansvar för kostnadsutvecklingen är inte tillräckligt stabil, även om lönebildningen nu är i någorlunda balans. Kostnadsutvecklingen är några tiondelar över vad som krävs i EMU.

EMU innebär uppenbara stabiliseringspolitiska risker. Men det går att skapa en finanspolitisk regim som fullt kompenserar för riskerna med ett EMU-medlemskap. LO och socialdemokraterna är överens till nio tiondelar om hur detta kan göras. (LO har i en rad skrifter belyst problemet och redovisat hur en sådan politik kan trygga jobben i EMU.)

Det behövs beslutsregler som ser till att resurser lagras i landerna i goda tider så att det finns resurser i sämre tider. Mycket viktigt är att regeringen är överens med åtminstone folkpartiet och kristdemokraterna om ett höjt överskott i de offentliga finanserna. Dessutom krävs marginaler för att klara a-kassa och jobb under utgiftstaken i sämre tider och ett ekonomiskt råd som kan fungera som buse i lönebildningen.⁴⁰

Vad som är särskilt känsligt är att det regelverk som behövs kring finanspolitiken inte har förankring över blockgränserna. Vi vet inte om en folkpartiledad regering kommer att avveckla arbetsmarknadspolitiken vid ett EMU-medlemskap. Vi vet inte om man kommer att bygga beslutsregler som gör att finanspolitiken blir tillräckligt stark, oavsett vilka partier som sitter i regeringen.

Om det blir ett ja så krävs det en stor politisk enighet om reglerna kring finanspolitiken.

Det går att klara jobben i EMU, men det kommer att krävas samförstånd mellan parterna på arbetsmarknaden och mellan de politiska partierna.

Det är viktigt att se att växelkursen inte snällt styrs av den svenska konjunkturen utan att den också styrs av kapitalrörelserna. Det finns inte alls någon garanti för att växelkursen automatiskt justerar för konjunkturen. Detta för många nej-sägare viktiga argument bygger på en underskattning av kapitalmarknadens kraft. Det är således inte alls säkert att växelkursen kommer att hjälpa till att motverka en ökning av arbetslösheten. Min bedömning är att det behövs en stark finanspolitik även vid ett nej till EMU.⁴¹

⁴⁰ Dessa idéer finns att tillgå på www.lo.se/loekonom/.

⁴¹ Enligt ekonomisk standardteori är en finanspolitisk expansion vid flytande växelkurs verkningslös på grund av att växelkursen motverkar den tänkta effekten. Eftersom växelkursen som beskrivits ovan inte länge styrs enbart av de reala förhållandena i ekonomin kan denna syn på finanspolitikens effekt vid flytande växelkurs ifrågasättas.

Ytterligare en faktor är att statsfinanserna om cirka 20 år belastas hårt när det blir fler äldre. En ökad reservering av statliga medel är nödvändig av demografiska skäl, för att klara sysselsättning och för att rättvisare fördela bördan mellan generationerna. Detta gäller oavsett om vi är med i EMU eller inte.

Det finns goda politiska argument för EMU. Sverige måste vara en del av Europa, och Europa måste ta sitt ansvar för världens ekonomi och dess politiska stabilitet. Det finns starka argument för och starka argument emot. Man måste vikta och väga.

Min värdering

Vad jag säger till slut är att tillväxtargumenten talar klart för EMU. Det finns klara stabiliseringspolitiska risker, men dessa går att hantera om riksdagen följer LOs och partiets skiss för finanspolitiken. Fördelningsproblemet har huvudsakligen inte med EMU att göra. De politiska argumenten är inte objektiva, och där är min information inte mer värd än någon annans.

Finns det höger och vänster i EMU-frågan?

Vad är då vänster och höger i EMU-frågan? Finns det något sådant? Nej, jag hävdar att frågan om ett EMU-medlemskap inte är en vänster- eller högerfråga. Det viktiga är hur man stärker demokratin och politiken.

De som röstar på borgerliga partier argumenterar för att EMU bidrar till ökad rationalitet och att Sverige inte ska avskärma sig från omvärlden. Men det finns borgerliga krafter mot EMU som ser risker för företagen vid fast växelkurs. Det finns många borgerliga som upplever att EMU bara är regleringar och byråkrati. En del unga nyliberala moderater är till exempel starka EMU-motståndare medan moderaternas, kristdemokraternas och folkpartiets ledningar är för EMU.

Traditionell vänster i Sverige ser EMU som hot mot välfärdsstaten och som ett nyliberalt projekt. EMU beskrivs av en del från vänster som en arbetslöshetsunion, medan andra vänsterkrafter ser möjligheten att utveckla EMU till en motvikt mot USA-imperialismen. Ytterligare andra ser EU och EMU som en motkraft mot de stora företagen.

Stå utanför och välja en egen politik?

Alla ekonomer är överens om att det *på kort sikt* finns ett utbytesförhållande mellan arbetslöshet och inflation. Ska man pressa ned inflationen, så stiger arbetslösheten. Men ekonomer är däremot inte helt överens om att det finns ett *långsiktigt* utbytesförhållande mellan arbetslöshet och inflation.

Ett skäl för att stå utanför EMU, som man åtminstone för några minuter bör pröva, är en alternativ avvägning mellan arbetslöshet och inflation. Det är inte säkert att ett inflationsmål på högst 2 procent är den klokaste avvägningen. Det finns även ekonomiska skäl för att välja ett högre inflationsmål – till exempel 2,5 procent eller 3 procent.⁴²

För tio år sedan jobbade jag tillsammans med bland annat Allan Larsson och Ingela Thalén i den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Mitt råd till Allan Larsson var: "Sätt följande mål för den ekonomiska politiken. -3+3+3. Alltså 3 procents arbetslöshet, 3 procents inflation och 3 procents tillväxt." Målet för inflationen blev sedan 2 procent och arbetslösheten ligger på 4 procent.

Erfarenheten för länder som försöker föra en avvikande stabiliseringspolitik är inte goda. Sverige kan föra en avvikande po-

⁴² I såväl USA som Sverige anses detta optimala läge ligga mellan 2 och 4 procent. Det innebär att Riksbankens inflationsmål på 2 procent, och än mer ECBs mål på högst 2 procent, ligger under den optimala punkten. Om Sverige ligger under den optimala punkten innebär det att nationen förlorar både möjlig sysselsättning och möjlig tillväxt. Se Akerlof, Dickens och Perry (2000) samt Lundborg och Sacklén (2001).

litik när det gäller välfärdsambitioner, men sannolikt inte, i en öppen värld med starka kapitalrörelser, ha en avvikande inflationstakt. Sverige och Frankrike misslyckades under 1980-talet att föra en i grunden mer expansiv politik än omvärlden. Tyskland höll sig till låg inflation och USA lade om till bestämd inflationsbekämpning 1979.

Om man tror att det går att forma en radikalt annorlunda politik utanför EMU, och att denna kan vara uthållig trots att den avviker från omvärldens, finns det skäl att rösta nej och satsa på ett rejält och reellt politikalternativ. A och O blir då samförstånd på arbetsmarknaden kring lönebildningen och striktheten i den finanspolitiska regimen. Något sådant ser jag inte i sikte.

Ingen ansvarig "politikmakare" vågar rekommendera att man höjer inflationsmålet. Säger vi att vi önskar höja målet nu, så reser det nämligen en fråga hos kapitalmarknaden om det, i framtiden, kan höjas än mer. Varför inte till 3,5 procent? Det finns stora risker med en sådan politik.

Det finns en bra metafor att komma ihåg: Politik ska inte grundas på ny forskning. Ny forskning är det rinnande vattnet i bäcken. Politiken ska grundas på det vatten som finns i dammen, där ny kunskap blandas med gammal forskning.⁴³

Man kan således inte låta forskningen om optimal inflation, ett par forskningsrapporter, ligga till grund för ett beslut om huruvida Sverige ska gå med i EMU eller inte. Å andra sidan är det märkligt att säga nej till EMU och ändå i huvudsak föra samma ekonomiska politik som EMU-länderna.

Det är viktigt att ta ställning och rösta. Och EMU och Europa är inte ödesbestämt. Det går att påverka.

⁴³ Det gäller också forskning som säger att valutaunioner är bra för utrikeshandeln och underförstått tillväxten.

Källor

Akerlof, G; Dickens, W och Perry, G (2000) "Near-rational Wage and Price Setting and the Long Run Phillips Curve". Brookings Papers on Economic Activity 1.

Ekholm, Karolina (2003) "EMU och handel". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

Eklund, Klas (2003) "Euro bättre än rörlig krona". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

Esping-Andersen, Gösta (1999) "Social Foundations of Postindustrial Economies". Oxford University Press.

Flam, Harry (2003) "Handel och medlemskap i EMU". Ekonomisk debatt nummer 4, 2003.

Friberg, Richard och Ganslandt, Mattias (2003) "Leder euron till lägre priser?". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

Genberg, Hans (2003) "De reala effekterna av en monetär union och argumenten för en övergång till euron". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

Gustavsson, Sverker (2003a) "Dyrkan av Göran Persson räcker inte". Artikel i Uppsala Nya Tidning 030219.

Gustavsson, Sverker (2003b) "Myntunion utan fiskal union äventyrar demokratin". Ekonomisk debatt nummer 4 2003.

Hassler, John (2003) "Är Sverige i takt med Europa?". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

Jonung, Lars (2002a) "Tillbaka till konvertibilitetsprincipen?". Bilaga 3 i SOU 2002:16. Fritzes förlag.

Jonung, Lars (2002b) "EMU and the Euro – The First 10 Years. Challenges to the sustainability and price stability of the euro area – what does history tell us?". EUI Working Papers 2002/46.

LO (2002a) "EMU i medvind och motvind – om nationell stabilitet". LO-rapport.

LO (2002b) "Särskilt yttrande till Kommittén för stabiliseringspolitik för full sysselsättning vid ett svenskt medlemskap i EMU". Av Dan Andersson, sakkunnig.

LO (2002c) "LOs yttrande till Kommittén för stabiliseringspolitik för full sysselsättning vid ett svenskt medlemskap i EMU".

LO (2003a) "Vem vill inte ha en buffert? 15 punkter om en stabilitetsreserv". LO-rapport.

LO (2003b) "Finanspolitik för full sysselsättning i EMU". LO-rapport.

Lundborg, Per och Sacklén, Hans (2001) "Is There a Long Run Unemployment-Inflation Trade-off in Sweden?". FIEF Working Paper Series No. 173.

OECD (2002) "Taxing Wages 2000–2001". OECD.

Persson, Göran (1997) "Den som är satt i skuld är icke fri". Atlas Förlag.

Sinn, Hans Werner och Reutter, Michael (2001) "The Minimum Inflation Rate for Euroland". NBER Working Paper No. 8085.

Svensson, Lars E O (2003) "Sverige, valutaunionen och penningpolitiken". Ekonomisk debatt nummer 4, 2003.

Wissén, Pehr (2003) "Euron och kapitalmarknaden". *Därför Euron – tio ekonomer om den gemensamma valutan*. Ekerlids förlag.

I denna skrift ger jag som LO-ekonom mina personliga argument för och emot EMU. Jag anser att EMU-debatten i huvudsak förs av de som är ensidigt övertygande för eller emot EMU. Detta är problematiskt av två skäl:

1. För det första – ”Det är inte så att det finns små fördelar och stora nackdelar eller tvärtom, små nackdelar och stora fördelar med en monetär union. Det finns både stora fördelar och stora nackdelar med den föreslagna monetära unionen.”
2. För det andra. Vänster eller höger och radikalism eller konservatism bestäms inte av fast eller rörlig växelkurs. Jag ser inte Europa som ”hotet” eller ”räddningen” för välfärdssamhället.

Det finns alltså anledning att försöka nyansera debatten och ge sakliga skäl både för och emot ett svenskt EMU-medlemskap.

Dan Andersson
LOs chefsekonom

